

**A TANODÁK SZEREPE A TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉGEK
MÉRSÉKLÉSÉBEN:**

PIERRE BOURDIEU TŐKEELMÉLETÉNEK ASPEKTUSÁBAN

TDK dolgozat

BUDAPEST

2024

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	4
2. Téma aktualizálása.....	6
3. Elméleti Háttér	7
4. A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése és a családi szocioökonómiai háttér összefüggése.....	7
5. Pierre Bourdieu tőkeelmélete.....	9
5.1. Pierre Bourdieu tőkeelméletének gyökerei: meghatározó irányzatok, gondolkodók..	9
5.2. Háromdimenziós tőkefogalom: gazdasági-, kulturális-, és társadalmi tőke.....	10
5.2.1. Gazdasági tőke	10
5.2.2. Kulturális tőke	10
5.2.3. Inkorporált kulturális tőke	11
5.2.4. Tárgyasult kulturális javak	12
5.2.5. Intézményesült kulturális tőke	12
5.2.6. Társadalmi tőke	12
5.3. A tőkeformák és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének kapcsolata	13
5.3.1. Gazdasági tőke és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése	13
5.3.2. Kulturális tőke és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése	14
5.3.3. Társadalmi tőke és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése	15
6. Tanoda meghatározása	17
6.1. A tanoda fogalma és célkitűzése.....	17
6.2. A tanoda célcsoportja.....	18
6.3. A tanoda működési modelljei	18
6.4. Tanodákkal kapcsolatos empirikus kutatások áttekintése.....	19
7. Kutatás	22
7.1. Kutatás célja	22
7.2. Kutatási kérdések és hipotézisek	22

7.3.	Célsokaság bemutatása	22
7.4.	Kutatási módszerek.....	23
7.5.	A kvantitatív kutatás bemutatása	23
7.6.	A kvalitatív kutatás bemutatása	25
8.	Összegzés	29
Ábra jegyzék		31
Irodalomjegyzék.....		32
Mellékletek jegyzéke.....		37

1. Bevezetés

Jelen tanulmányban a tanodák intézményét abból az aspektusból vizsgálom, hogy milyen mértékben képesek hozzájárulni a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének megszakításához és mérsékléséhez, elsősorban *Pierre Bourdieu* által kidolgozott tőkeelméletére alapozva. Ezáltal a dolgozat célja, hogy bővítse a tanoda kezdeményezésekkel kapcsolatos tudományos diskurzust, valamint részletesen bemutassa a tanodák szerepét a társadalmi egyenlőtlenségek kontextusában.

A dolgozat tematikája három kulcsfontosságú tényező köré épül. Az egyik a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének és a család szocioökonómiai háttérének összefüggése, amely alapvető szerepet játszik az egyenlőtlenségek kialakulásában. E tényező világossá teszi, hogy a gyermekek gazdasági, szociális és kulturális környezete jelentős hatással bír a jövőbeli lehetőségeikre. A másik tényező a formális oktatási rendszer diszfunkciója a hátránykompenzálásban, amely alátámasztja azt a megállapítást, hogy az oktatási intézmények nem látják el megfelelően a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére irányuló feladataikat. Ennek következtében az olyan alternatív intervenciók kezdeményezések, mint a tanodák, egyre nagyobb szerepet kapnak a hátrányos helyzetű gyermekek társadalmi és oktatási egyenlőtlenségeinek mérséklésében. Ugyanis a tanoda programok elsődleges célja a deprivált helyzetű gyermekeket érintő egyenlőtlenségek leküzdése és esélyeik javítása. A tematika utolsó elemeként *Pierre Bourdieu* tőkeelmélete szolgál, amely rávilágít arra, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek - beleértve a gazdasági, kulturális és társadalmi tőkéket - miként öröklődnek és erősödnek tovább különböző társadalmi szintéken.

Ezen aspektusok megfelelő referenciakeretet biztosítanak a kutatási kérdéshez, amely arra irányul, hogy a tanoda intézmények hozzájárulhatnak-e a *Bourdieu* által leírt tőkeegyenlőtlenségek mérsékléséhez vagy megszakításához. A kutatási kérdés átfogóbb feltárása érdekében célzottan azt vizsgálom, hogy a tanodák mely mechanizmusok – azaz tevékenységek és szolgáltatások - révén képesek csökkenteni a tőke egyenlőtlenségéből fakadó hátrányokat, valamint ezzel párhuzamosan hogyan segíthetik a különböző tőkeformák felhalmozását.

Az említett aspektusok tükrében, valamint a szakirodalmi elemzés alapján az alábbi hipotézisek lettek megfogalmazva:

H.1.: A tanoda intézménye extrakurrikuláris jellegéből, illetve az oktatási rendszer diszfunkcióiból adódóan hozzájárulhat a *Bourdieu* által leírt tőke egyenlőtlenségek mérsékléséhez vagy megszakításához.

H.2.: A tanodákban kialakított szociális kapcsolatok és mentorálási programok növelik a diákok társadalmi tőkéjét, ami elősegíti a közösségi integrációjukat és a társadalmi kohéziót.

A kutatási kérdések és a hipotézisek figyelembevételével a tanulmány kutatási szakasza egyaránt magába foglalja a kvalitatív és kvantitatív módszertani megközelítéseket. A dolgozat középpontjában a már meglévő empirikus kutatások részletes elemzése áll, amelyet félig strukturált interjúk és kérdőívek adatai egészítenek ki.

A tanulmányom szerkezeti felépítését tekintve, az elméleti részében nemzetközi és hazai szakemberek, a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése és a családi szocioökonómiai háttér összefüggése szempontjából releváns meghatározásait konceptualizálom. Ezáltal hangsúlyozva, hogy a gyermekek környezeti feltételei jelentős hatást gyakorolnak a későbbi életesélyeikre. Ezt követően a témakör mélyítése érdekében kitérek *Pierre Bourdieu* háromdimenziós tőkeelméletére, és annak társadalmi egyenlőtlenségekkel való kapcsolatára. A dolgozat kutatási kérdését szem előtt tartva önálló fejezetet szentelek a tanoda intézmény bemutatására és részletezésére. Kiemelve a tanoda programok célkitűzéseit, a tevékenységi köreit, a szolgáltatások célcsoportjait, valamint a működési modelljeit. Az elméleti keretek

ismertetését követően részletezem a tanulmány kutatási szakaszát. Bemutatva a kutatás célsokaságát, az alkalmazott módszereket, valamint a kapott eredmények összegzését.

A dolgozatom egyes részletei a 2023/I. félévében az egyetem kari hallgatói versenyére, valamint a 2023/2024. tanév II. félévében az egyetem tehetséggondozó programjának modulzáró poszter - és portfólió konferenciájára készült munkáimból kerülnek átvezetésre. Az említett munkák egyelőre még nem kerültek nyilvános megjelenésre. Jelen tanulmányban tárgyalt részletek a konzulens opponensi véleményeinek részletes elemzésére alapozott kidolgozott verziót tükrözik. A meglévő munkák szakirodalmi elemzésekre épülnek, ezzel szemben a jelen dolgozat kutatási szakasza – újonnan gyűjtött adatok bevonásával – tovább bővíti a tárgyalt kérdéskört.

2. Téma aktualizálása

A választott témakör aktualitásának relevanciáját több tényező is meghatározza. Jelenleg a legmeghatározóbb faktorok globális szinten az Európai Unió, illetve lokális szinten Magyarország aktuális társadalmi, és gazdasági folyamatai, változásai. Szemléltetésül megemlítenék valamennyi befolyásoló társadalmi tényezőt az elmúlt néhány évből, amelyek tovább mélyítik a tanoda témakörének szükségességét. Ugyanis mind a megelőző éveket sújtotta járványhelyzet, mind a nemzetközi és hazai gazdasági folyamatok következményei az abszolút deprivált helyzetű csoportokban élők, azon belül, pedig kimondottan a családok helyzetére jelentősen kedvezőtlen hatást gyakorolt, illetve a napjainkban is gyakorol. Ennek következtében az említett negatív tényezők súlyos mértékben hozzájárulhatnak az alacsony társadalmi struktúra újratermelődéséhez, erősítve ezzel a hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, fiatalok kedvezőtlen iskolai eredményességét, valamint jelentősen fokozva az iskolai lemorzsolódást, és a munkahelypiaci integráció nehézségeit (Weinzierl et al., 2017).

Ezek a körülmények különös figyelmet érdemelnek, mivel a legfrissebb PISA-mérések is rávilágítanak a helyzet súlyosságára. A 2012 - 2022 év között végzett PISA-mérés adataiból kirajzolódik, hogy Magyarországon a háttérváltozók és a gyermekek iskolai teljesítménye közötti kapcsolat a legszorosabb (Oktatási Hivatal, 2013; Oktatási Hivatal, 2016; Oktatási Hivatal, 2019; Oktatási Hivatal, 2024). Ezen megállapítások azért kiemelendők, mert a jelenlegi formális oktatási rendszer hátránykompenzációval kapcsolatos diszfunkciói tovább akadályozzák, hogy az iskolai intézmények megfelelően teljesítsék feladatukat a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésében. Ezáltal egyre nagyobb szerepet kapnak az alternatív, iskolán kívüli extrakurrikuláris kezdeményezések - mint amilyen a tanoda programok is - a hátrányos helyzetű gyermekek társadalmi és oktatási egyenlőtlenségeinek mérséklésében.

Azonban a választott témakörrel kapcsolatos szakirodalom meglehetősen korlátozott, ami a jelen tanulmány relevanciáját és szükségességét indokolja. Ugyanis a meglévő ismeretek bővítése elengedhetetlen ahhoz, hogy adekvát intervenciós kezdeményezések valósulhassanak meg az érintett gyermekek és fiatalok helyzetének fejlődése érdekében.

3. Elméleti Háttér

4. A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése és a családi szocioökonómiai háttér összefüggése

Az egyén társadalmi és gazdasági élethelyzetének alakulásában, fejlődésében régóta vita tárgyát képezi az alábbi kérdéskör: a genetikai vagy a környezeti tényezőknek van-e jelentősebb szerepe? A témakörrel foglalkozók kutatásaiból, publikációiból tudhatjuk, hogy a kérdésre a válasz nem egyértelmű (Danis és Kalmár, 2011). Ugyanis az egyén fejlődését befolyásoló biológiai tényezők speciális és komplex módon kapcsolódnak össze a környezet tapasztalati faktoraival, és a szocializációval. Ebben az összefüggésben, viszont az megállapítható, hogy amíg a biológiai tényezők az alapfeltételeket biztosítják, addig a környezet tapasztalati faktora azokat jelentősen befolyásolhatják, hol pozitív, hol negatív irányba (Fehér, s.a.).

Az empirikus kutatások azt bizonyítják, hogy a negatív környezeti hatások, különösen a gyermekkorban átélt traumák - mint például az érzelmi, fizikai bántalmazás vagy a szülői elhanyagolás - jelentősen növelik a pszichoszociális fejlődés károsodásának a kockázatát (Perry és Szalavitz, 2021). Továbbá napjainkban egyre inkább megalapozott megállapítás, hogy az anyagi depriváció, és annak következményeként is fellépő marginalizáció traumatizáló hatással bír a gyermekekre, de akár a felnőttekre is (Perry és Szalavitz, 2021). Az említett környezeti hatások gátolhatják a személyiség különböző szociális és intrapszichés készségek kialakulását, fejlődését. Ezzel párhuzamosan növelve az egészségkárosító magatartásformák gyakoriságát, valamint a mentális betegségek és a fizikai állapotromlás kockázatát (Perry és Szalavitz, 2021). E tényezők együtteseinek következményei pedig közvetlen és közvetett módon hozzájárulnak a diszfunkcionális családok és közösségek kialakulásának, fennmaradásának, valamint továbbörökítésének valószínűségéhez.

Az ACE (Adverse Childhood Experiences), azaz az Ártalmas Gyermekkori Élményekkel foglalkozó kutatások pedig alátámasztják ennek a szekciónak a jelentőségét jelen tanulmányban. Ugyanis az ACE kutatások a hátrányos élettapasztalatok és a pszicho szociális fejlődés közötti összefüggéseket vizsgálják, hogy ezáltal jobban megértsük, hogyan formálhatják az egyén későbbi élethelyzetét (Metzler et al., 2017). A kutatás eredményei is tovább erősítik azt a következtetést, miszerint ezek a negatív tényezők növelhetik az egyén szociális készségeinek hiányosságait, tanulási nehézségeit, illetve a kedvezőtlen társadalmi helyzet kialakulását (Kuritárné Szabó, 2015). Azoknál az érintetteknél, akik magasabb ACE pontszámot mutattak, gyakrabban jelentkezett a középiskolai végzettség hiánya, a munkanélküliség, valamint az anyagi nehézségek, alacsonyabb társadalmi és gazdasági státusz (Fry et al., 2018). Az eredmények azt támasztják alá, hogy az alacsonyabb jövedelmű családok esetében nagyobb valószínűséggel jelentkezhetnek a gyermekkorban átélt káros, ártalmas környezeti hatások, mint a magasabb társadalmi és gazdasági státuszú családok esetében (Harris, 2015).

Tehát azt már tudhatjuk, hogy a korai életszakaszban elszenvedett kedvezőtlen élettapasztalatok és az ezekből fakadó stresszhelyzetek, valamint az ezeknek való hosszú távú kitettség tovább súlyosbíthatja és újratermelheti a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű csoportok kritikus helyzetét. Ennek eredményeként a társadalmi hátrányban élő csoportokban gyakrabban és erőteljesebben jelentkeznek a környezeti tényezők negatív hatásai, ami a kedvezőtlen következmények számottevő újratermelődéséhez vezet az alacsony társadalmi státuszú, szociális szubkultúrákban. Ezt a jelenség a társadalomtudomány deprivációs ciklusnak nevezi. A megfelelő beavatkozás és prevenció hiányában a gyermekkorban átélt traumák által kiváltott viselkedésmintázatok ilyen módon örökítődnek át a generációk között (Perry és Szalavitz,

2021). Mindez hozzájárulhat a társadalmi és gazdasági helyzet fenntartásához és mélyítéséhez, más szóval a társadalmi egyenlőtlenségek rekurzív újratermelődéséhez.

E folyamatok mögött álló tényezőkről pontosabb képet adhatnak a PISA (Programme for International Student Assessment) méréssel foglalkozó hazai és nemzetközi tanulmányok, összegzések, amelyek több éve egyöntetűen azt mutatják, hogy a család szocioökonómiai háttere, vagyis a szociális, gazdasági és kulturális jellemzői jelentősen meghatározzák a gyermekek iskolai előmenetelét (Oktatási Hivatal, 2013). Beleértve a tanulmányi teljesítményt, az iskolai programokban való aktív szerepvállalást, valamint a továbbtanulási és munkaerőpiaci lehetőségeket, kilátásokat. Tehát a PISA vizsgálatok statisztikai adatai és azok eredményei is azt igazolják, hogy a szülők jelentős mértékben felhalmozott gazdasági, kulturális, és társadalmi tőkéje szoros összefüggésben áll a gyermekek iskolai teljesítményének a javulásával (Oktatási Hivatal, 2013; Oktatási Hivatal, 2016).

Az alábbi sorok rámutatnak arra, hogy milyen fontosak az adekvát intervenciós lépések annak érdekében, hogy megelőzzük a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődését, és ezzel párhuzamosan megszakítsuk az ACE-köröket.

Ezen célok megvalósításának az érdekében érdemes *Pierre Bourdieu* tőkeelméletének a kontextusában is megvizsgálni a környezeti tényezők szerepét. Hiszen *Bourdieu* (1997) felhívja a figyelmünket az elméletével kapcsolatosan, hogy ezeknek a tőkéknek a továbbörökítésének egyik fontos színtere az oktatási intézmények. Ezen intézmények működésének egyik sajátos és vitathatatlan hibája, hogy az elsődleges szocializáció során elsajátított kulturális tőkére épít, amely, - ahogyan azt a dolgozat korábbi részeiben már részleteztem - a családi közeg (*Bourdieu*, 1997). Ebben az összefüggésben az oktatási rendszer működése azért problematikus, mert jelentős szerepet játszhat az esélyegyenlőtlenségek kialakulásában, és azok további elmélyítésében (*Bourdieu*, 1974).

Nemcsak *Bourdieu* (1974), hanem számos társadalom- és neveléstudománnyal foglalkozó szakértő is megfogalmazta az oktatási rendszer reformjának szükségességét (Józsa, 2024; Kopasz és Boda, 2018; L. Ritók, 2016; Mészáros, 2013). Hangsúlyozva, hogy a változtatások elengedhetetlenek a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében. Hazai viszonylatban kiemelném *L. Ritók Nóra*, *Tanoda vagy iskola?* című tanulmányát, amely szorosan kapcsolódik a felvetett témakörhöz. Munkájában feketén-fehéren leírja, hogy a mai hazai közoktatási rendszer egyre kevésbé tölti be az esélykiegyenlítő szerepét. Szemléltetésképp, feltárja számunkra, hogy egyes magyarországi területeken egy szegregált közoktatási intézmény már látszólag sem képes teljes mértékben ellátni az alapvető funkcióit (L. Ritók, 2016).

Az oktatási rendszer reformjának szükségességét alátámasztó kutatások és tanulmányok eredményei világosan rámutatnak arra, hogy a jelenlegi rendszer nem képes megfelelően kezelni a társadalmi egyenlőtlenségeket, ami a formális oktatási kereteken kívüli, alternatív hátránykompenzáló és esélyteremtő kezdeményezésekhez, - jelen tanulmány tekintetében - például a tanodák szerepének fokozódó relevanciájához vezet (Fejes és Szűcs, 2016; L. Ritók, 2016). Ezért kiemelten fontos megvizsgálni, hogy az ilyen esélyteremtő intézmények, mint a tanodák, milyen szerepet tölthetnek be a *Bourdieu* által leírt tőkealapú egyenlőtlenségek újratermelődésének megszakításában és mérséklésében.

5. Pierre Bourdieu tőkeelmélete

5.1. Pierre Bourdieu tőkeelméletének gyökerei: meghatározó irányzatok, gondolkodók

Pierre Bourdieu munkásságával egyértelműen kimagasló szerepet töltött be a 20. századi szociológia terén, ugyanis meghatározó hatást gyakorolt a tudományág alakulására és elméleti fejlődésére. A tanulmányai által ismertté vált tőkeelmélet pedig, az egyik legmeghatározóbb és legbefolyásosabb elmélet mind a szociológiában, mind a társadalomtudományokban. Ezt tanúsítja az a jelenség, hogy számos tudományos publikáció és doktori disszertáció hipotézisének alapjául szolgál.

Bourdieu rendkívül sokoldalú gondolkodó volt, munkásságának gazdagsága részben annak is köszönhető, hogy számos más gondolkodó és elméleti irányzat is hatott rá. Ilyen volt például *Karl Marx* (1867) munkássága: a *Marx* által képviselt nézetek motiválták a kritikus gondolkodásra, ami által felismerte, hogy a tőke nem csak gazdasági természetű lehet. Tehát a tőke nem csak az anyagi javakkal egyenlő, hanem a kulturális javak és a társadalmi kapcsolatok is képesek tőkékként működni (*Bourdieu*, 1997). Továbbá *Gary S. Becker* (1993) gondolatai, elképzelései a humán tőkével kapcsolatban, szintén nagy hatást gyakoroltak *Bourdieu*-ra, az 1997-ben kiadott, *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke* című írásában is hivatkozik a *Becker* által kidolgozott emberi tőke elméletre.

Bourdieu szociológiájára alapvetően a strukturalizmus jellemző, mint irányzat (Fáber, 2007). Munkáiban a társadalom makroszerkezetére, tehát a nagyobb társadalmi összefüggésekre fókuszál. Ennek megfelelően a társadalmat nem az egyének, hanem a társadalmi rétegek szintjén elemzi. Ugyanakkor az általa meghatározott struktúrák cselekvőket feltételeznek, akik különböző eljárási módon, de hozzájárulnak a társadalom felépítéséhez és fenntartásához (Fáber, 2007).

Elméleti keretének egyik központi tétele, hogy a társadalmi jelenségeket nemcsak az adott pillanat állapotában kell értelmezni, hanem azok időbeli változásainak a kontextusában is, hogy átfogóbb megértésre jussunk. Ennek megfelelően, fontos kiemelni két alapvető fogalmat: a szinkrón és a diakrón társadalmi folyamatokat (Galántai, 2014). A szinkrón társadalmi folyamatok, - olyan társadalmi dinamikák, amelyek egy adott időpontban zajlanak, és azokra a tényezőkre koncentrálnak, amelyek egy adott időintervallumban jelen vannak. Tehát, hogy hogyan működnek az adott társadalmi struktúrák és viszonyok egy meghatározott és vizsgált időszakban. A diakrón társadalmi folyamatok pedig, időbeni változásokat vagy fejlődéseket jelentenek (Galántai, 2014). *Bourdieu* ezzel a fogalommal azt vizsgálja, hogyan alakulnak át és változnak a társadalmi struktúrák az idő múlásával, és hogyan hatnak ezek a változások az egyének társadalmi pozíciójára és lehetőségeire. Ennek ismeretében tehát *Bourdieu* munkásságában a szinkrón és diakrón folyamatok elemzése kulcsfontosságú azért, hogy lehetővé teszi a társadalmi jelenségek összetettségének és változékonyságának a mélyebb megértését.

A különböző irányzatok és elméletek hatásainak az eredményeképp, *Bourdieu* munkái összetett és sokrétű megközelítéseket tükröznek. Elsősorban a társadalmi struktúrák és hatalmi viszonyok alapvető, természetes mechanizmusainak a megértésére, valamint részletes elemzésére összpontosított. Tőkeelmélete alapvetően arra törekszik, hogy megértsük és megmagyarázzuk a társadalmi egyenlőtlenségeket, beleértve az egyének és csoportok közötti előnyöket és hátrányokat.

5.2. Háromdimenziós tőkefogalom: gazdasági-, kulturális-, és társadalmi tőke

A háromdimenziós tőke fogalma olyan elméleti keretet biztosít számunkra, amelyben három, egymástól eltérő tőke típust különböztet meg, és részletez; a gazdasági-, a kulturális- és a társadalmi tőkét.

Átfogóan az anyagi eszközök, a pénzügyi források és a gazdasági lehetőségek összessége alkotja a gazdasági tőke dimenzióját. A kulturális tőke dimenziójába az oktatás, a tudás és a kultúra elemei, és együttthatói tartoznak. A társadalmi tőke dimenziója pedig, a társadalmi kapcsolatok rendszerét, továbbá azok erőforrásait és kötelezettségeit foglalja magába. Tehát a tőke formáját az adott terület felhasználási módja és az ezzel járó tőkekonverzió költségei jelentős mértékben meghatározzák (Bourdieu, 1997).

A háromdimenziós jelleg lehetővé teszi, hogy a megnevezett tőke formák különböző módon és szinteken kölcsönhatásba lépjenek egymással. Ez azt eredményezi, hogy együtt nagyobb mértékben képesek befolyásolni az adott egyén vagy csoport társadalmi helyzetét és lehetőségeit. A folyamat maga lehet negatív vagy pozitív előjelű is. Ennek eltérő eloszlása egyértelműen a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulását és fennmaradását eredményezi.

A háromdimenziós tőke fogalmának tanulmányozása kulcsfontosságú lehet a társadalmi jelenségek, mint például a társadalmi egyenlőtlenség és a társadalmi mobilitás komplexebb megértéséhez. Ezeknek az összefüggéseknek a feltárása elősegítheti olyan intervenciók intézkedések kifejlesztését és megvalósítását, amelyek célja a társadalmi rétegek egyenlőtlenségeinek megelőzése és megszakítása.

5.2.1. Gazdasági tőke

A gazdasági tőke a klasszikus közgazdaságtani értelmezés szerint olyan tulajdon, amelynek közvetlen felhasználásával a tulajdonos a felhalmozott tőkét konvertálja pénztőkévé, tehát "bankjeggyé" (Bourdieu, 1997).

Két típusra lehet megkülönböztetni, egyrészt pénztőkére, másrészt pedig tárgyi, dologi tulajdonra (Farkas, 2013). A pénztőke, olyan tőkeforma, amely pénzügyi eszközökben nyilvánul meg, mint például készpénzben, bankbetétekben és értékpapírokban. A pénztőkével való rendelkezés, rövid távon lehetővé teszi adott egyén számára a szükségletkielégítést, hosszabb távon pedig, befektetve többlet hozamot eredményezhet. A dologi, tárgyi eszközök tulajdonába tartoznak azok a fizikai, kézzelfogható javak vagy eszközök, amelyek egyaránt felhasználhatóak a mindennapi és az üzleti életben is (Farkas, 2013). Ezek lehetnek ingatlanok, gépjárművek, háztartási berendezések, elektronikai eszközök, továbbá lehetnek egyéb fizikai eszközök, amelyeket az adott egyén a saját használatára megvásárol vagy megszerzett. Így az adott egyén vagy csoport lehetőséget kap arra, hogy többlet hozamot vagy profitot érjen el az általa birtokolt fizikai eszközökön vagy javakon keresztül.

5.2.2. Kulturális tőke

Bourdieu (1997) háromféle kulturális tőkét különböztet meg. Számára a kulturális tőke nem csupán a tárgyasult kulturális javakat jelenti, hanem magába foglalja a cselekvési és társadalmi képességeket.

Ez a három forma: egyrészt inkorporált, vagyis elsajátított formájában, másrészt tárgyasult kulturális javak alakjában, harmadrészt pedig intézményesült kulturális tőke formájában észlelhető. Továbbá a kulturális tőke értelmezésében felszokott merülni a habitus is, mint elsajátított, inkorporált kulturális tőke. A habitus egyfajta beállítottságok rendszerét jelenti, amelyek befolyásolják az egyén viselkedését, gondolkodását és érzéseit (Farkas, 2013). Ennek következtében pedig a tőke nem csupán cselekvési és társadalmi képesség, hanem tartós kognitív mintázatok.

5.2.3. Inkorporált kulturális tőke

Az inkorporált, vagy más néven az elsajátított kulturális tőke magába foglalja azokat a személyes, egyéni attribútumokat, amelyeknek a felhalmozását, az elnevezéséből is eredeztetve egy elsajátítási folyamat előzi meg. *Bourdieu* (1997) elméletében hangsúlyozza, hogy az optimális elsajátítási folyamat eléréséhez elengedhetetlen az idő és a kulturális tőke befektetése, amely egy hosszú távú folyamatot takar (*Bourdieu*, 1997).

Ugyanakkor kiemeli, hogy magát az időt, amely lemondásokkal és áldozatokkal is jár, az egyén saját magának kell befektetnie, mintha az egyén a saját személyével „fizetne” (*Bourdieu*, 1997). Ez azt jelenti, hogy a kulturális tőke elsajátításához nem csak anyagi erőforrásokra van szükséges, hanem arra is, hogy az egyén időt és energiát fordítson az adott készségek elsajátításához.

Az adott társadalmi környezetben meglévő értékek, normák és szokások tanulási folyamatai nem feltétlenül szándékosan mennek végbe. Sok esetben tudatos nevelési intézkedésektől, módszerektől függetlenül, voltaképpen tudattalanul valósul meg a tanulási folyamat (*Bourdieu*, 1997). Annak ellenére, hogy a tanulási folyamat a tudatos nevelési intézkedésektől függetlenül megy végbe, a kulturális tőke későbbi elsajátítását és alkalmazását jelentősen befolyásolja az elsődleges tanulási színtér, tehát az egyén tanulási környezete és tapasztalata.

A folyamat csak akkor tekinthető adekvátnak, ha az egyén által elsajátítandó tulajdonságok és készségek szilárdan beépülnek az egyén habitusába, azaz alapvető jellemvonásaivá válnak. Ennek ismeretében pedig, nem meglepő, hogy a megszerzett kulturális tőke, ellentétben a gazdasági tőkével, nem ruházható át másra rövid időintervallumon belül, mint ajándékozás, adás-vétel vagy esetleg öröklés útján (*Bourdieu*, 1997).

A kulturális tőke átörökítése, továbbadása általában társadalmi folyamatok révén történik, ami mindig rejtetten zajlik le, ezáltal pedig, - gyakran láthatatlan marad az egyén számára, vagyis nem feltétlenül tudatosul, hogy milyen kulturális tőkét vesz át vagy, hogy hogyan használja azt (*Bourdieu*, 1997).

Ennek következtében, jellemzően szimbolikus tőkékként értelmezik. Ez pedig, azt jelenti, hogy az emberek nem ismerik fel a tőke valós jellegét, inkább egy elfogadott és adekvátnak vélt képességekként értelmezik. Ez a megközelítés általában nem konkrét, fizikai formában nyilvánul meg, hanem inkább implicit módon, tehát kulturális és szimbolikus jelekben. Ezeknek a jellegzetessége pedig az, hogy hozzájárulnak az egyén társadalmi helyzetének és státuszának a meghatározásához. Ezáltal ezek a kulturális és szimbolikus jelek egyértelműen kulturális profitnak tekinthető. *Bourdieu* (1997) a kulturális és szimbolikus profittal kapcsolatban példaként ismerteti azt az esetet, amikor valaki olyan kulturális kompetenciával rendelkezik, mint az írás és az olvasás, egy olyan környezetben, ahol az írástudatlanság jellemző (*Angelusz et al.*, 2010). Találhatunk olyan példákat is, ahol a környezetben az írás-olvasás tudás általánosan számít, de mégis kulturális profitot lehet felfedezni. Ez előfordulhat egy szakmai környezetben is, például egy orvosi konferencián. Azok az orvos - előadók, akik alaposabb, átfogóbb szakmai ismeretekkel és szókinccsel rendelkeznek, nagyobb tekintélyt élvezhetnek a közösségben, és ezáltal előnyökhöz is juthatnak. Egy további példa lehet a digitális jártasság is, mivel általánosságban azok az egyének, akik rendelkeznek informatikai ismeretekkel - tehát tudják használni a különféle elektronikus eszközöket, az internetet -, azok privilégiumot élvezhetnek egyes élethelyzetekben. Ugyanis az internet használata lehetővé teszi a kedvezőbb munkalehetőségek elérését, az információhoz való könnyebb hozzáférést, valamint segíti a társadalmi kapcsolatok szélesebb körű kiépítését. Ezekben az esetekben az említett készségek különlegességi értékkel bírnak, így az adott egyén extraprofitot nyerhet a társadalmi hierarchiában.

5.2.4. Tárgyasult kulturális javak

A tárgyasult kulturális tőke azokat a kulturális javakat foglalja magába, amelyek materiális formában léteznek, valamint adás-vétel, ajándékozás, és öröklés révén továbbadhatók, hasonlóan a gazdasági tőkéhez.

A tárgyasult kulturális tőke példái közé sorolhatóak a könyvek, hangszerek, festmények és egyéb tárgyi alkotások, valamint az elektronikus eszközök is, mint például a televízió vagy a számítógép. Ezek az anyagi hordozók materiális formában jelennek meg, ugyanakkor értéket és tartalmat képviselnek és közvetítenek (Angelusz et al., 2010).

Ennek ismeretében pedig, nem meglepő, hogy a tárgyasult kulturális javak szorosan kapcsolódnak az inkorporált tőkéhez. Ugyanis a különböző anyagi hordozók mögöttes jelentésének, értékének a megértéséhez és értékeléséhez elengedhetetlenek azok a kulturális kompetenciák, amelyek az inkorporált kulturális tőke részét képezik. Tehát a tárgyasult és az elsajátított kulturális tőke közötti kapcsolat rendkívül fontos az egyén társadalmi helyzetének és státuszának a meghatározásában.

5.2.5. Intézményesült kulturális tőke

Az intézményesült kulturális tőke az inkorporált, elsajátított tőke objektiváció folyamatának a végtermékeként jön létre (Angelusz et al., 2010).

Ez a folyamat azt teszi lehetővé, hogy az elsajátított készségeket és képességeket objektív szempontok alapján, például hivatalosan elismert tanúsítványok vagy végzettségek révén is elismerjék és értékeljék. Így a kulturális tudás és képesség elbírálása nem kizárólag személyes tapasztalatokra és egyéni megítélésre korlátozódik. Ezáltal az egyén objektív kritériumok alapján is megerősítést kaphat kulturális tőkéjét illetően, ami lehetővé teszi számára a hatékonyabb érvényesülést a társadalmi környezetben.

Ezen összefüggés alapján az intézményesült kulturális tőke fogalma magába foglalja azokat címeket, elnevezéseket, amelyek hivatalosan elismertek, mind társadalmi, mind szakmai területen egyaránt. Ebbe beletartoznak az oktatási intézmények által kiadott tanúsítványok, oklevelek és végzettségek. Valamint az ezekhez kapcsolódó specifikus szakmai titulusok, címek és rendfokozatok. Ebből adódóan az intézményesült kulturális tőke kialakulása az intézményi folyamatokban való részvétel és annak lezárásaképp az elismerést adó tanúsítvány vagy végzettség révén történik meg.

5.2.6. Társadalmi tőke

A társadalmi tőke fogalmát értelmezhetjük úgyis, hogy a társadalmi kapcsolatok tőkéje. Ugyanis azoknak az erőforrásoknak az összességét jelenti, amelyek a közösségi kapcsolatokra, a kölcsönös ismeretségekre, elismerésekre és az állandó kapcsolati rendszerekre épülnek (Nagy, 2010). Ezek a kapcsolati rendszerek jellegükből adódóan lehetnek formálisak és informálisak. A formális kapcsolati rendszerbe tartoznak a munkahelyi, az üzleti és a szakmai területeken kialakuló ismeretségi hálózatok. Az informális kapcsolati rendszer pedig magába foglalja az összes olyan kölcsönös ismeretséget, amelyek barátsági, szomszédsági vagy közvetlen környezeti viszonyokon alapulnak.

Ezeknek a kapcsolati rendszereknek az egyik sajátos jellegzetessége, hogy bizonyos időintervallumot követően, felléphetnek kötelezettségek. Ezek a kötelezettségek lehetnek érzelmi és intézményi jellegűek (Angelusz et al., 2010). Az érzelmi alapú kötelezettségek olyan kapcsolatokon alapulnak, mint a barátságok vagy más személyes kötődések. Az intézményi alapú kötelezettségek pedig jogi vagy társadalmi elvárásokon alapszanak. Tehát az adott egyén vagy csoport számára, a társadalmi tőke a társadalmi kapcsolatok által válnak hozzáférhetővé és használhatóvá.

Az erőforrások hatása az információkhoz, a különféle támogatásokhoz és lehetőségekhez való hozzáférhetőséggel, valamint a kölcsönös bizalom által nyújtott előnyökön keresztül valósulhat meg (Angelusz et al., 2010). Tehát a felhalmozott erőforrás, ebben az esetben a társadalmi tőke integrált állománya számos olyan privilégiumhoz vezethet, amelyek jelentősen befolyásolhatják a társadalmi mobilitást, illetve az adott egyén vagy csoport szocioökonómiai státuszát, és ezáltal a környezetét is.

A társadalmi kapcsolatok, mind formális és mind informális jellegében, rendkívül fontosak a társadalmi és gazdasági siker szempontjából. Ennek következtében a társadalmi tőke és az adott egyén vagy csoport gazdasági és kulturális tőkéje között szoros kölcsönhatás fedezhető fel.

A társadalmi tőke mértékének és mennyiségének a felhalmozását két faktor is befolyásolhatja. Az egyik tényező az adott egyén vagy csoport készsége és képessége, hogy milyen sikerességgel tudja mozgósítani és felhasználni a kapcsolati rendszerét. A másik tényező pedig a meglévő kapcsolati háló minősége, vagyis, hogy az adott egyén vagy csoport jelenlegi ismeretsége milyen mértékben növeli a gazdasági, kulturális vagy szimbolikus tőkét (Angelusz et al., 2010). Példaként szolgálhat az az eset, ha valakinek rendkívül nagy a kapcsolati hálója, viszont ezek a kapcsolatok számottevően nem rendelkeznek gazdasági vagy kulturális tőkével, ami pedig korlátozza az egyén társadalmi tőkéjének értékességét. A társadalmi tőke hatásossága és hatékonysága nem csak a kapcsolatok mennyiségétől függ, hanem attól is, hogy ezek a társadalmi kapcsolatok milyen értékeket hordoznak és képviselnek. Ebből pedig következik, hogy az azonos értékű gazdasági vagy kulturális tőkével rendelkezők eltérő eredményeket érhetnek el a társadalmi mobilitás területén.

5.3. A tőkeformák és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének kapcsolata

5.3.1. Gazdasági tőke és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése

Pierre Bourdieu (1997) tőkekoncepciójában azt hangsúlyozza, hogy a gazdasági tőke eloszlása nem csupán a véletlen vagy az egyéni tehetség és erőfeszítés eredménye, hanem inkább szorosan összefügg a társadalmi struktúrákkal és az egyén szocioökonómiai státuszával (Bourdieu, 1997). Az adott egyén társadalmi háttere olyan környezetet teremt, amelyben könnyebben hozzáférhetővé válnak a különböző gazdasági erőforrások, és az ezzel járó egyéb előnyök. Mások azonban olyan hátrányos társadalmi helyzetben vannak, amelynek következtében nehezebben vagy egyáltalán nem jutnak hozzá ezekhez az erőforrásokhoz és előnyökhöz.

Bourdieu (1997) szerint ezek az előnyös társadalmi helyzetek gyakran öröklött előjogokon vagy társadalmi kapcsolatokon keresztül alakulnak ki, és ezáltal az adott egyén vagy csoport társadalmi struktúrájának a reprodukcióját segíti elő (Bourdieu, 2008). Fenntartva ezzel a társadalmi egyenlőtlenségeket és a velejáró társadalmi problémákat.

A tőkeelmélet feltételezéseit tovább erősíti az a jelenség, hogy a marginalizált, anyagi deprivációval küzdő egyének és családok esetében, még a különböző államilag nyújtott pénzbeli támogatások jelenléte sem garantálja, hogy képesek lesznek a társadalmi mobilitásra (Méreiné Berki et al., 2015). Ennek következtében pedig, a deprivációs ciklus tovább erősödik, és ezáltal generációkon át fenntartja ezeket a súlyos élethelyzeteket.

Bourdieu (1997) a következő példát hozza fel a társadalmi mobilitás nehézségével kapcsolatban; „A tőkére vezethető vissza, hogy a társadalmi élet, különösen a gazdasági élet játékfolyamatai nem úgy zajlanak le, mint a szerencsejátékok, amelyekben bármikor előfordulhatnak meglepetések (Bourdieu, 1997, p. 156.).” Tehát, ha egy alacsony társadalmi státuszú egyén vagy család feltételezhetően nyerne egy nagyobb összegű pénzdíjat valamelyik szerencsejáték alkalmával, az még mindig nem garantálja a társadalmi struktúrában való jelentős változást. Ez azért van, mert a szegénység szubkultúrájából eredő nehézségek, amelyek

Bourdieu (1997) elmélete szerint a kulturális és társadalmi tőke egyenlőtlen eloszlásából fakadnak, továbbra is akadályozhatják az előrelépést (Méreiné Berki et al., 2015).

5.3.2. Kulturális tőke és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése

Pierre Bourdieu kulturális tőke elméletének bevezetése jelentős mértékben kiterjesztette az iskolai siker és sikertelenség kérdéskörét azáltal, hogy új perspektívából közelítette meg a képességek és a tehetség szerepét (Bourdieu, 1997). *Bourdieu* (1997) arra hívta fel a figyelmet, hogy a siker vagy a kudarc nem csupán az egyén veleszületett képességeitől függ, hanem az időbeli befektetések és a kulturális tőke meglététől is. Ennek értelmében az egyén sikere vagy sikertelensége részben attól függ, hogy milyen mértékben rendelkezik és hogyan használja fel a kulturális tőkét az oktatási és társadalmi kontextusokban.

A kulturális tőke egyenlőtlen elosztásának, és ezáltal a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásának és megerősödésének egyik lehetséges módja a nyelv használata. Ugyanis a szavak, a nyelv dialektusa, szituációs stílusa többletjelentést hordozhatnak, amelyek rejtetten, tudatos nevelési intézkedésektől, módszerektől függetlenül járulhat hozzá a generációk közötti mintaadás megvalósulásához. Továbbá ezek a nyelvi jellegzetességek nemcsak szó szerinti tartalmat közvetíthetnek, hanem mélyebb kulturális és társadalmi kontextust is, amelyek általánosan elfogadott normákat és értékeket fejeznek ki az adott közösségben (Szalai, 2010). Ezen megállapítások jelentősége abban rejlik, hogy a nyelv az egyén szocializációjának meghatározó komponense, amely folyamatban az egyén biológiai egyedből kulturális entitássá válik (Bernstein, 1971). Ugyanis a nyelvi szocializációnak nem csak a gyermekek értelmi fejlődésében van szerepe, hanem a kulturális tudás közvetítésében. Az adott közösség kulturális szokásai, szimbólumrendszerei, valamint szemléletmódjai, és ezáltal a meghatározott értelmi keretei is ebben a folyamatban sajátítható el (Zoller, 2013). Így az adott közösségek nyelvi, kommunikációs rendszerei az adott társadalmi struktúrákat, értékeket és szerepeket generációról generációra átörökítik és újratermelik.

Ez a folyamat a legjobban a gyermeknevelésben gyakran tapasztalható pozicionáló felszólítások révén érthető meg. Mint például a kor-státusz és a szubkulturális sajátosságokra vonatkozó felszólítások (Bernstein, 1996). A kor-státusz nyelvi felszólítások példái közé tartozik, amikor emlékeztetjük a gyermeket az adott korcsoportra jellemző viselkedésre vagy elvárásokra, például: "...Ebben a korban most már be kell tudnod kötni a cipőfűződet önállóan..." vagy "...Most még csak a kisebb csúszdát használhatod..." A szubkulturára pozicionáló felszólítások olyan szituációkban jelenhetnek meg, ahol az adott csoportban meghatározott normák és elvárások vannak, például: "... Olyan családokban, mint a miénk, nem elfogadott ez a hozzáállás..." vagy "...Az olyan emberek, mint mi, nem viselkedhetnek így mások előtt...". Az efféle pozicionális felszólításokkal hangsúlyozzák az adott társadalmi csoport tagjai közötti hasonlóságot, így a gyermekek minden beszéd- és hallgatási alkalommal tovább mélyítik az adott közösségük nyelvi rendszerét, és ezzel párhuzamosan elsajátítják a meghatározott szerepeket és értékeket. Így fokozatosan, de kialakul a gyermekek számára a társadalmi identitás érzése (Bernstein, 1996). Ezáltal a különböző közösségekben használt nyelvi, kommunikációs rendszereknek kiemelt szerepe van a kulturális tőkeállomány eltérő eloszlásában, így a társadalmi egyenlőtlenségek átörökítésében és újratermelődésében.

Tehát az eltérő szocioökonómiai helyzet meghatározza a család kulturális közvetítő eszközeit, és annak ellátottságát. Így az alacsonyabb, vagy esetlegesen magasabb szocioökonómiai helyzetű, de diszfunkcionális családokban jellemzőbb a nyelvi – kommunikációs készségeknek a hátránya (Zoller, 2013). Ennek következtében az egyén kulturális tőkeállományának minősége és mennyisége eltérő lesz a kedvezőbb helyzetű társaikhoz képest. Ugyanis az egyén nyelvi és kommunikációs készségeinek hiánya negatív hatással vannak azok megfelelő kialakulására és fejlődésére, amelynek következtében gátolhatja a személyiségfejlődés

kialakulását, a társadalmi integráció hatékonyságát, valamint korlátozhatja a társadalmi érvényesülést (Szalai, 2010).

Az írott és nyomtatott nyelv használata szorosan összefügg az inkorporált és a tárgyasult kulturális tőkeállomány elsajátításával, felhalmozásával és továbbörökítésével. Az adott társadalmi környezet határozza meg a közösség preferenciáit, így mikro szinten a kisebb közösségek, például a családi intézmények közvetítik azokat a sajátos preferenciákat, amelyek elősegítik az inkorporált és a tárgyasult kulturális tőkeállomány elsajátítását és átörökítését.

Annak érdekében, hogy egy gyermek az írás és az olvasás tevékenységét követendő mintának tekintse, az adott közösségnek olyan kulturális környezetet kell teremtenie, amely elismeri a könyvek és más tárgyasult kulturális tőkék értékét és fontosságát. Ilyen módja lehet az írás és az olvasás gyakorlása, illetve a családi könyvtár állománya, amely a gyermekek számára lehetőséget teremt arra, hogy elsajátítsák a mesék nyelvezetét (Szinger, 2008). Tehát egy olyan környezet, amely gazdag könyvállománnyal rendelkezik, és ezáltal a könyvek könnyen hozzáférhetőek, ösztönző hatást gyakorolhat a gyermek olvasási tevékenységére, ami kulturális előnyökhöz vezethet (Szinger, 2008). Ugyanakkor egy olyan környezetben, ahol kevesebb könyv áll rendelkezésre, gyakrabban fordul elő, hogy a társadalmi - gazdasági hátrány kulturális hátránnyá válik (Szinger, 2008).

5.3.3. Társadalmi tőke és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése

A társadalmi tőkeállomány egyenlőtlen elosztásának, és ezáltal a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásának és megerősödésének lehetséges módjai lehetnek a vallási közösségek és a házassági homogámia zárt kapcsolati rendszerei. Ezek az informális kapcsolatok hozzájárulhatnak a társadalmi tőke növekedéséhez, ami olyan privilégiumokhoz vezethet, amelyek jelentős - pozitív - hatással lehetnek az egyén szocioökonómiai környezetére és hátterére. Ezáltal a különböző vallási közösségekben és a házasság intézményében megfigyelhető kapcsolati rendszerek minőségének és mennyiségének kiemelkedő szerepe van a társadalmi tőkeállomány eltérő eloszlásában (Orbán és Szántó, 2005), így a társadalmi egyenlőtlenségek átörökítésében és újratermelődésében.

A vallási közösségek aktív tagjai olyan tanításokkal találkozhatnak, amelyek hangsúlyozzák a missziós lelkület közösségi megjelenését. Az egyházak pedig széles körben képviselik a híveik érdekeit (Nádor, 2022). Ezek alapján valószínűsíthető, hogy a vallási közösségek tagjai között erős, zárt kapcsolati rendszer alakul ki, ami lehetővé teszi számukra, hogy megfelelő mennyiségű és minőségű társadalmi tőkével rendelkezzenek a gyülekezetükön belüli kapcsolataik révén. A közösségen belül felhalmozott tőkeállomány felhasználható az egyén társadalmi mobilitásának elősegítésére, illetve a kapcsolati háló révén a közösség tagjai számára könnyebben hozzáférhetővé válnak a gyülekezetben rendelkezésre álló lehetőségek és alternatívák (Nagy, 2017).

A házassági homogámia szoros kapcsolatban áll a vallási közösségek zárt rendszerével és az ezzel járó előnyökkel, mivel maga a házassági homogámia azt jelenti, hogy az azonos társadalmi és kulturális háttérrel rendelkező párok zárt, informális kapcsolati rendszert alkotnak. Ebben az összefüggésben a házassági homogámia hozzájárulhat a társadalmi struktúrák és értékek fenntartásához és megerősítéséhez, ami növelheti a társadalmi mobilitás korlátozottságát.

Ennek ismeretében nem meglepő, hogy a társadalmi szerkezet olyan mintázatot mutat, ahol a többség azonos szintű végzettséggel rendelkezik, mint a felmenői, és ennek megfelelően hasonló végzettségű partnert választ magának (Erát et al., 2022). Így az azonos, magasabb szocioökonómiai státusszal rendelkező párok gyakran erősebb kapcsolati tőkét építenek ki egymással és környezetükkel, ami elősegítheti a társadalmi tőkeállomány átadását a következő generációk számára. Az alacsonyabb szocioökonómiai státusszal rendelkező párok esetében is megtalálhatóak olyan kapcsolati erőforrások, - köztük az információáramlás, kölcsönös

segítségnyújtás, vagy a közösségi fejlődés, amelyek segítik az együttélésüket és a közösségi kapcsolataikat. Azonban ezek a kapcsolatok más jellegűek lehetnek, és más módon épülhetnek, mégis hozzájárulhatnak a társadalmi tőke átadásához és újratermelődéséhez. Ezáltal pedig jellemzően a szegénység szubkultúrájának újratermelődéséhez is. Tehát a szocioökonómiai háttér meghatározza a házasság intézményének társadalmi tőkeállományát, kapcsolati rendszerének előnyeit és hátrányait, amelyek további hatással lehetnek a társadalmi tőkeállomány továbbörökítésére (Szabady, 2003).

A fent részletezett tőkeegyenlőtlenségek újratermelődésének lehetséges módjainak ismeretében indokolt áttekinteni a vizsgált intézmény működésének és tevékenységének lényegi attribútumait. Ennek érdekében a következő egységben önálló fejezetet szentelek a tanoda átfogó bemutatására.

6. Tanoda meghatározása

Az első magyarországi tanodák megalapításának időszaka az 1990-es évek közepéhez köthető. A tanodák kezdeményezései civil megmozdulásokból indultak ki, és alulról szerveződő módon jöttek létre. Ez azt jelenti, hogy a tanodák létrehozásában az állam közvetlenül még nem vett részt, hanem a helyi közösségek, szülők, tanárok, és más civil szereplők által megfogalmazott igények és kezdeményezések hívták életre őket. Melyek háttérében az oktatási intézményekben egyre erősödő esélyegyenlőtlenségek, a szegregáció, valamint ezek következményeként a hátrányos helyzetű gyermekek iskolai lemorzsolódása állt (Szóke, 2016).

A kezdeményezés széles körű elterjedését követően, a 2010-es évektől kezdve megjelentek az államilag támogatott tanodapályázatok, amelyek elnyerésével számos új tanoda jött létre országsszerte (Havasi, 2015).

Az állam későbbi bekapcsolódása és a tanodákban működő közösségi szubszidiaritás elvének megjelenése után nem meglepő, hogy a tanodák meghatározása és egységesítése kihívást jelenthet. Ugyanis a tanodák több szempont alapján is tipizálhatóak, ideértve a célcsoportokat, célkitűzéseket, tevékenységi köröket, és a működési modelleket (Baráth et al., 2019). Ezeket a szempontokat jelentősen befolyásolják a tanodákat körülvevő társadalmi és gazdasági tényezők. Ilyen tényezők közé tartozhatnak az igénybe vevő családi intézményének sajátosságai és az ebből eredő akadályok; a földrajzi elhelyezkedésből adódó nehézségek, valamint az igénybe vevő és családjának az egészségi állapota és annak a lakókörnyezettel való kapcsolata. Mindezekon túl számos további befolyásoló faktor is azonosítható, amelyek tovább fokozhatják a tanodák standardizálásának nehézségeit.

A fentebbi tényezőket összevetve, tehát lokális, mikro szinten más - más lehet a tanoda intézményének szervezeti háttere, a tanoda sajátos fejlődéstörténete, a tevékenységek fókusz, az iskolához és a családokhoz való viszonyrendszere, valamint az igénybe vevő gyerekek, fiatalok és munkatársak összetétele.

A kihívások ellenére számos szakértő tett kísérletet arra, hogy meghatározza a tanoda intézményének főbb alapelveit és célkitűzéseit, amely segítséget nyújthat a tanoda megalapítói, fenntartói és munkavállalói számára (Fejes és Szücs, 2016; Fejes és Szücs, 2016; Carla Weinzierl et al., 2017). Ezen megközelítések egyik példája, az Emberi Erőforrások Minisztériuma a 2018. évi, a gyermekek esélynövelő szolgáltatásainak szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló rendelete, amelyben meghatározták a tanodák igénybe vevőinek célcsoportját, valamint az esélynövelő szolgáltatások típusát, és annak mértékét (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2018). A továbbiakban a tanoda bizonyos szempontrendszer szerinti részletes bemutatására kerül sor, különös figyelmet szentelve az Emberi Erőforrások Minisztériuma által megfogalmazott irányelveknek és kritériumoknak (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2018).

6.1. A tanoda fogalma és célkitűzése

A tanoda, mint intézmény magába foglalja az összes olyan extrakurrikuláris programot, amely a hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességét tűzi ki célul. Az extrakurrikuláris szó jelentése már meghatározó lehet a tanodák struktúráját, működését illetően is, mivel azt jelenti, hogy tanulmányon, iskolán kívüli. Egyértelműen olyan tevékenységekről van szó, amelyek a tanulók közoktatási intézményekben eltöltött idejük után következik be. A célkitűzés vonatkozásában, pedig, olyan szabadidős foglalkozásokat jelöl, amelyek az iskolában zajló alaptevékenységeket egészíti ki, strukturált formában (Vámos, 2016).

Az Emberi Erőforrások Minisztérium, 2018. évi rendelete alapján a tanodai szolgáltatások fő célkitűzése a társadalmi esélyegyenlőtlenségek teljes megszüntetése, különös tekintettel a

hátrányos helyzetű gyermekek oktatási felzárkóztatására. Azonban a szolgáltatások jellegének meghatározása elég széleskörű (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2018), amely valamelyest biztosítja a tanoda intézményének autonómiáját, emellett pedig az innovációs, újszerű megoldások kipróbálásának a lehetőségét. Szemléltetésül, a tanoda szolgáltatásai közé tartozhat a korrepetálás, mint felzárkóztatás; a tehetséggondozás; az egyéni és kiscsoportos készségfejlesztő tevékenységek; a szabadidő hasznos eltöltésére irányuló programok; az egyéni mentorálás; valamint a hátrányos helyzetű családokkal való együttműködés is (Németh, 2009). Ez tehát a közösségi szubszidiaritás elvének érvényesülését jelenti, amely lehetővé teszi a tanoda intézmények számára, hogy a szolgáltatásaikat a helyi közösség sajátos szükségleteinek megfelelően alakíthassák ki.

Tehát a tanoda intézményrendszerének alapvető célja nem csupán a gyermekek oktatási felzárkóztatása, hanem a társadalmi integráció elősegítése és az egyenlő esélyek megteremtése. Ennek érdekében az intézmény olyan heterogén, de strukturált programokat valósít meg, amelyek túlmutatnak az oktatási rendszer formális keretein, továbbá igazodnak a helyi közösség specifikus sajátosságaihoz. Ezáltal hozzájárulva a hátrányos helyzetű tanulók iskolai felzárkóztatásához, valamint társadalmi beilleszkedésük előmozdításához.

6.2. A tanoda célcsoportja

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a 2018-ban kiadott rendeletében részletesen meghatározta a tanodák szolgáltatásainak igénybevételére vonatkozó feltételeket, ezzel egyidejűleg kijelölve az intézmények célcsoportját is.

Ugyanis a rendelet előírásai alapján a tanoda szolgáltatásait igénybe vevők legalább hetven százalékanak olyan személynek kell lennie, aki rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesül; nevelésbe vett gyermek; utógondozói ellátásban részesülő; vagy szegregációval veszélyeztetett lakókörnyezetben élő (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2018). Ezáltal a rendelet egyértelmű iránymutatást ad a tanodák számára, hogy elsősorban a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű csoportokat célozzák meg programjaikkal.

A tanodához való csatlakozás másik alapvető feltétele, hogy az adott gyermek vagy fiatal az oktatási rendszer aktív részvevője legyen. Ez magában foglalja az általános iskolai, középfokú vagy szakképző intézményben folytatott tanulmányokat (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2018). A rendelet a korosztály tekintetében tág kereteket adott, mivel a fiatal felnőttek korcsoportjának meghatározása nem teljesen egyértelmű (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2018). Ugyanakkor az aktív tanulói jogviszony meglétének a feltétele, jelentős mértékben korlátozhatja azok hozzáférését a tanoda szolgáltatásaihoz, akiket ténylegesen érinthet az iskolai lemorzsolódás. Így ezek a meghatározások megfelelnek a prevenció elsődleges és másodlagos szakaszainak, azonban nem teljesítik maradéktalanul a prevenció elvárt funkcióját, azaz nem foglalkoznak a már fennálló problémák kezelésével és a további hátrányos következmények mérséklésével (MPE Szelíd Misszió, 2020-2021).

6.3. A tanoda működési modelljei

Ahogy az előző példák is szemléltetik, a tanodák tipizálása számos megközelítést kínál. Azonban a korábban felsorolt szempontok mellett érdemes figyelembe venni a tanodák működését befolyásoló további tényezőket is, mint például a finanszírozási struktúrákat, a fenntartói és szolgáltatói szereplőket, valamint a humán erőforrás jellemzőit.

A tanoda intézményének finanszírozása több forrásból is származhat. Ide tartozik az állami támogatás, amely magában foglalja a központi költségvetési és az önkormányzati, helyi támogatásokat. Ezen állami juttatások mellett a finanszírozás további forrásai közé sorolhatók az Európai Unió pályázatok, a civil, illetve jótékonytsági támogatások (Havasi, 2015).

A tanoda fenntartói szerepét betöltheti állami szerv, egyházi jogi személy, egyéni vállalkozó, illetve alapítvány, egyesület vagy nonprofit kft. A szolgáltatói oldalt tekintve, pedig ide sorolhatók a gyermekjóléti és gyermekvédelmi feladatokat ellátó személyek és szervezetek (Belügyminisztérium, 2023).

A tanoda humán erőforrásainak egyik jellemzője, hogy az intézmény működéséhez szükséges személyzet sokszínű, valamint különböző foglalkoztatási formákat ölel fel. Ugyanis a munkatársak között megtalálhatók állandó alkalmazottak, valamint félállású dolgozók is, mivel a tanoda tevékenysége főként délutáni órákra korlátozódik (Baráth et al., 2019). Az állandó munkatársak mellett a tanoda működésében önkéntesek is részt vehetnek, akik további támogatást nyújtanak az intézmény működéséhez (Lencse, 2016).

A tanoda munkatársai általában olyan szakmai végzettséggel rendelkeznek, mint tanár, tanító, gyógypedagógus, fejlesztő pedagógus, szociálpedagógus vagy pedagógia szakos bölcsész (Belügyminisztérium, 2023). Az általánosan jellemző végzettségek összhangban vannak az Emberi Erőforrások Minisztériuma 2018. évi rendeletével, amely előírja a tanoda munkatársainak szakképzettségi követelményeit (Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2018).

6.4. Tanodákkal kapcsolatos empirikus kutatások áttekintése

Jelen tanulmány pontosabb keretezése érdekében elengedhetetlen a tanodák hátránykompenzáló és esélyteremtő szerepének hatékonyságát és eredményességét felmérő kutatások átfogó vizsgálata. Beleértve a kutatási célok, a megfogalmazott hipotézisek, az alkalmazott kutatási módszerek, valamint a felmérések eredményei alapján levont következtetések és javaslatok áttekintése.

Ezen célkitűzés elérése érdekében kiválasztottam egy hazai és egy nemzetközi tanulmányt, amelyek részletesen elemzik a tanoda intézményének működését. Célzottan arra keresve választ, hogy ezek az innovatív kezdeményezések működési struktúrái, tevékenységi körei, és speciális eszköztárai milyen módon járulnak hozzá a hátrányos helyzetű gyermekek iskolai sikerességéhez, illetve a hosszú távú társadalmi integrációjukhoz. A hivatkozott kutatások a tanodák munkamódszereit a következő szempontok szerint vizsgálták; miként járulnak hozzá a társadalmi igények kielégítéséhez, a társadalmi mobilitás elősegítéséhez, valamint a társadalmi integráció erősítéséhez (Kiss és Vastagh, 2021; Weinzierl et al., 2017).

A görcső alá vett tudományos munkák vizsgált kérdéseikhez kapcsolódóan, több témakört érintve is beszélhetünk kutatói konszenzusról. A két tanulmány szerzői egyetértenek azzal az általános állítással, hogy Magyarországon a legelterjedtebb iskolán kívüli, extrakurrikuláris hátránykompenzációs intézmények a tanodák és a közösségi házak. Azonban a két intézmény közül a tanodák ebben a standardizált formában igazi „hazai sajátosság”, amely standardizált célkitűzéseiben, viszont heterogén tevékenységeiben emelkedik ki hazai, illetve nemzetközi szinten is, a többi hátránykompenzálással foglalkozó kezdeményezéstől (Kiss és Vastagh, 2021; Weinzierl et al., 2017).

A hivatkozott tanulmányokban további kutatói konszenzus figyelhető meg, miszerint az oktatási rendszerben részt vevő tanulók készségeit és képességeit, ezáltal a tanulmányi teljesítményt és eredményességet jelentősen befolyásolja az egyén szocioökonómiai háttere (Kiss és Vastagh, 2021; Weinzierl et al., 2017).

Bár a kutatói konszenzus és a kutatói kérdések hasonlósága megfigyelhető, a vizsgálati folyamat során eltérő megközelítési módszereket alkalmaztak, ami különböző elméleti keretek alkalmazásához vezetett. A hazai publikációban ezek az elméleti kiindulópontok nyíltan jelennek meg, míg a nemzetközi tanulmányban inkább látens módon fedezhetőek fel (Kiss és Vastagh, 2021; Weinzierl et al., 2017).

A hazai tudományos írásban a szerzők a kutatásuk elemzéséhez a témakörhöz kapcsolódóan az alábbi nemzetközi és hazai gondolkodók; *Richard Breen (1997), Alex Nunn (2007), Pierre*

*Bourdieu (2008), valamint Szemerszki Marianna (2015) tanulmányait, hipotéziseiket helyezték a kutatás elméleti kiindulópontjainak. Melyek megállapításai szerint egy gyermek társadalmi mobilitásának a helyzetét számos tényező befolyásolhatja. Bourdieu (2008) által ismertetett tőkefajták mellett jelentős faktorként van jelen az egyén társadalmi és gazdasági helyzetének az alakulásában a kora gyermekkori fejlődés, az egészségügyi állapot, a földrajzi elhelyezkedés, a tanulmányi eredmények, valamint a munkaerőpiaci részvétel és előmenetel (Bourdieu, 2008). A nemzetközi publikációban a szerzők nem taglalják egyértelműen a kutatásuk elméleti kereteit, hanem látens módon jelenítik meg az olvasó számára. A nemzetközi kutatás elméleti kiindulópontjának állapíthatjuk meg a deprivációs ciklus elméletét, amelyet nemzetközi viszonylatban részletesen Peter Townsend (1979) a *Poverty in the United Kingdom* című tanulmányában fejt ki. Azonban hazai szintén több is, a társadalomtudományban és a szociálpolitikában jártas kutatók, szakemberek foglalkoztak a deprivációs ciklus elméletével. Kiemelten Ferge Zsuzsa (1987) magyar szociológus.*

Mindkét kutatási folyamat esetében majoritást élveztek a kvalitatív kutatási módszerek, mint például a dokumentum-, és tartalomelemzés, az interjú, a fókuszcsoport, valamint az esettanulmány alapú elemzések. Amely módszereknek a vitathatatlan előnye, hogy a kutatók megismerhetik az adott jelenség különböző perspektíváit. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a kvalitatív és a kvantitatív kutatási módszertanokat párhuzamosan is alkalmazták.

A hazai vizsgálati folyamatban a kutatók három adatfelmérés eredményeit hasznosították. Az elemzett adatbázisaik egyike egy Baranya vármegyére fókuszáló – Széchenyi 2020 Program EFOP 5.2.2-17 „Transznacionális együttműködések” elnevezésű – projekt keretében felvett adatokat tartalmazza, amelyek az iskolai hátrányok kialakulásának okaira és a hátránykompenzáció lehetséges eszközeire vonatkoznak. Az adatfelvétel kérdőív formájába valósult meg, online és személyesen egyaránt. A felmérés során a tervezett mintavételi keret nem tudott megvalósulni, mivel a megkeresett 630 szakember közül csupán 261 fő adott választ (Kiss és Vastagh, 2021). A szerzők hangsúlyozzák, hogy a kutatás eredményeit ezen tényezők ismeretében szükséges értelmezni. A másik két felmérés az EFOP 1.4.1 „Integrált gyermekprogramok szakmai támogatása” című projekt keretében készült. A felmérések célja a leghátrányosabb helyzetű járássokban megvalósuló felzárkóztató programok során alkalmazott eszközök vizsgálata volt (Kiss és Vastagh, 2021).

A nemzetközi kutatásban esettanulmányt végeztek különböző tanoda típusú intézményekben, magyarországi és ausztriai viszonylatban egyaránt. A kapott eredményeket fókuszcsoportokban vitatták meg olyan személyekkel, akik közvetlenül érintettek voltak a kutatási kérdésben. Ilyen szereplők voltak például az extrakurrikuláris programok és szervezetek munkatársai, a finanszírozó szervek képviselői, valamint politikai döntéshozók. Tehát az esettanulmányból kapott eredményeket és következtetéseket a fókuszcsoport visszajelzései alapján tovább optimalizálták (Weinzierl et al., 2017).

A két tanulmány jelentős mértékben gazdagítja a tanodák hatékonyságával és szükségességével kapcsolatos tudományos diskurzust. A kutatási eredmények nem csupán új perspektívákat kínálnak a tanodák intézményének értékeléséhez, hanem egyben alátámasztják a téma relevanciáját mind a nemzetközi, mind a hazai kutatói szinten. Továbbá ezek az eredmények értékes szakirodalmi alapot szolgáltatnak jelen dolgozat megalapozásához.

A két tanulmány nyíltan feltárja napjaink oktatási rendszerének a diszfunkcióit, különös figyelmet fordítva annak hátránykompenzáló szerepének problémáira és kihívásaira. Ezzel párhuzamosan igazolva a tanoda típusú extrakurrikuláris intézmények szerepének szükségességét a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésében. Ugyanis a megkérdezett szakemberek egyöntetű véleménye szerint az oktatási intézmények hátránykompenzáló funkciója lényegesen elmarad a tanodák által biztosított támogatástól.

Továbbá a kutatási eredmények megerősítik, hogy a szakmai közösségben egyértelmű támogatás övezi a tanoda intézményének létrehozását, fejlesztését és fenntartását. Azonban a

pozitív állásfoglalások ellenére az extrakurrikuláris hátránykompenzáló intézményekben való aktív szakmai részvétel jelentősen alacsony.

Az eddigi megállapítások mind igazolják, hogy szükség van olyan kutatási módszerek alkalmazására, amelyek képesek részletesen feltárni a tanoda hatékonyságával és eredményességével kapcsolatos kutatási kérdéseket. Ezért a következőkben részletesen bemutatom a két tanulmányban alkalmazott, a kutatás szempontjából relevánsnak ítélt módszertanokat.

Mindkét kutatási folyamat során megfigyelhető volt a kvalitatív és kvantitatív kutatási módszerek párhuzamos alkalmazása. Ennek keretében a kérdőíves adatgyűjtés mellett más módszertanok is középpontba kerültek, mint például az esettanulmány, és fókuszcsoportos interjú. Ezen módszerek kiemelése azért fontos, mert a kérdőív során sokszor szembesülhetünk azzal, hogy az adott módszer gyakran csak a strukturált válaszok nyújtására korlátozódik, és ezáltal a bonyolultabb háttérbeli összefüggésekre nem ad betekintést.

További releváns módszertanok közé sorolnám a mintavétel célcsoportjának pontos meghatározását, valamint a tervezett minta nagyságának kijelölését. Mivel ezek a tényezők hozzájárultak ahhoz, hogy a tervezett szám megvalósulása ellenére is jelentős számú, adekvát válasz érkezett.

A szerzőkkel egyetértve, a kutatási kérdések szempontjából kiemelt célcsoportot alkotnak a hátránykompenzáló tevékenységekben részt vevő szakemberek és munkatársak. Ugyanakkor az eddigi tanulmányok nem érintették az egyik legfontosabb célcsoportot, nevezetesen a tanodai intézményeket igénybe vevő gyermekeket és fiatal felnőtteket. Helytálló az a megállapítás, miszerint az extrakurrikuláris kezdeményezésekben részt vevők nézőpontjainak és tapasztalatainak felmérése nélkülözhetetlen a kutatási kérdések átfogó megválaszolásához.

Ennek ismeretében fontosnak tartom megemlíteni *Németh Szilvia* 2012/2013-as tanévben vezetett tanoda kutatását, amelynek célja hasonlóan a fentiekhez, a tanoda programok eredményességének a felmérése volt. A kutatás célcsoportja azonban nemcsak a szakembereket és az érintett szülőket foglalta magába, hanem a gyermekeket is. A tanoda hatékonyságát egyrészt számszerűsíthető adatok, például a gyermekek tanodai részvételi aránya, félévi és év végi osztályzatai alapján, másrészt helyszíni monitoring-látogatások és fókuszcsoportos interjúk segítségével vizsgálták (Németh, 2013).

A tanulmány jelen részében kiemelt módszertani megközelítések és kutatási kérdések mentén végeztem el saját kutatásomat, figyelembe véve a releváns célcsoportokat. A kutatás részletes bemutatását és elemzését a dolgozat következő fejezetében fogom ismertetni.

7. Kutatás

7.1. Kutatás célja

Jelen tanulmány elsődleges célja, hogy részletes elemzést nyújtson a tanodák hátránykompenzáló szerepről a *Pierre Bourdieu* által leírt tőkeegyenlőtlenségek kontextusában. Kiemelt figyelmet fordítva arra, hogy milyen mértékben képesek hozzájárulni a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének megszakításához és mérsékléséhez.

További célkitűzés, hogy jelen dolgozat elméleti és empirikus eredményei hozzájáruljanak a tanoda kezdeményezésekkel kapcsolatos tudományos diskurzus bővítéséhez.

7.2. Kutatási kérdések és hipotézisek

A megfogalmazott célkitűzések a következő kutatási kérdéshez vezettek; „A tanoda intézmények hozzájárulhatnak-e a *Bourdieu* által leírt tőkeegyenlőtlenségek mérsékléséhez vagy megszakításához? „Tehát a kutatásom központi kérdése a tanoda intézmények hátránykompenzáló szerepére irányul. A kérdéskör átfogóbb feltárása érdekében célzottan azt vizsgálom, hogy a tanodák mely mechanizmusok – azaz tevékenységek és szolgáltatások - révén képesek csökkenteni a tőke egyenlőtlenségből fakadó hátrányokat, valamint ezzel párhuzamosan hogyan segíthetik a különböző tőkeformák felhalmozását.

Az említett kutatási célok és kérdések tükrében, valamint a szakirodalmi elemzés alapján a következő hipotéziseket állítottam fel, amelyek megalapozottságát és relevanciáját célokom az empirikus vizsgálatok révén értékelni:

H.1.: A tanoda intézménye extrakurrikuláris jellegéből, illetve az oktatási rendszer diszfunkcióiból adódóan hozzájárulhat a *Bourdieu* által leírt tőke egyenlőtlenségek mérsékléséhez vagy megszakításához.

H.2.: A tanodákban kialakított szociális kapcsolatok és mentorálási programok növelik a diákok társadalmi tőkéjét, ami elősegíti a közösségi integrációjukat és a társadalmi kohéziót.

7.3. Célsokaság bemutatása

A kutatás keretében választott intézmény a Ferencvárosi Tanoda, amely Budapest IX. kerületének egyik települési szegregátumában helyezkedik el (Ferencváros Önkormányzat, 2015). A választás relevanciáját a kerület települési és társadalmi összetételének jellemzői indokolták. Ugyanis a tanoda a kerületi városszövet négy szegregált területének egyikében található, ahol a segélyezés, a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, valamint a lakásfenntartási támogatás előfordulási aránya kiemelkedően magas. Ezenfelül a kerületi óvodákban és iskolákban rendkívül magas a hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma (Ferencváros Önkormányzat, 2015). Ennek eredményeként kialakuló spontán oktatási szegregáció pedig tovább súlyosbítja a gyermekek kedvezőtlen helyzetét, ami jelentős mértékben hozzájárulhat a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődéséhez. Mindezen tényezők ismeretében a Ferencvárosi Tanoda szerepének vizsgálata kiemelten releváns a kutatási kérdés szempontjából.

A tanodán belüli fő célcsoportot a tanodába járó gyermekek és fiatalok alkotják, akik jellemzően 10-18 év közötti, halmozottan hátrányos helyzetű vagy gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló fiatalok. E célcsoport tagjai feltételezhetően eltérő gazdasági, kulturális és társadalmi tőkével rendelkeznek.

A másik célcsoportot a tanoda állandó munkatársai képezik, akiknek száma 10 fő. A munkatársak képzettségi arányát tekintve a pedagógiai és szociális végzettség a meghatározó.

7.4. Kutatási módszerek

A kutatási kérdések és a hipotézisek figyelembevételével a tanulmány kutatási szakasza egyaránt magába foglalja a kvantitatív és kvalitatív módszertani megközelítéseket. A dolgozat középpontjában a már meglévő empirikus kutatások részletes elemzése áll, amelyet kérdőívek és félig strukturált interjúk adatai egészítenek ki.

Kiemelendő, hogy a kérdőív alacsony elemszáma miatt nem alkalmas statisztikai elemzésekre, így az ezzel járó limitációkat figyelembe kell venni a tanulmány során. Ugyanakkor a kérdőív elsődleges célja nem statisztikai adatok szolgáltatása volt, hanem a tanoda tevékenységének és működésének előzetes feltérképezése. Ennek keretében a kérdőív az interjúkérdések és azok struktúrájának véglegesítéséhez szolgált alapvető információkat.

Az interjúk elemzését és rendszerezését az Atlas.ti szoftverrel végeztem, amely lehetővé tette a strukturálatlan kvalitatív elemek adatokká való átalakítását. Ezáltal az interjúk látens tartalmi és azok összefüggései feltárássá kerülhetnek.

A kutatási terv folyamatának részletes leírására, valamint a kvantitatív és kvalitatív kutatás elemzésére és ezek sajátosságainak ismertetésére a dolgozat következő fejezetében kerül sor.

7.5. A kvantitatív kutatás bemutatása

A dolgozat kvantitatív kutatása során kérdőíves adatgyűjtést végeztem. Ahogyan a fentiekben már utaltam rá, a kérdőív alacsony elemszáma okán nem alkalmas statisztikai elemzésre, ugyanis az kizárólag a Ferencvárosi Tanoda munkatársai számára került elérhetővé. A 10 állandó munkatárs közül 7-en töltötték ki a kérdőívet.

Ennek ismeretében a kérdőív elsődleges célja elsősorban a tanoda tevékenységeinek és szolgáltatásainak előzetes feltérképezése volt, hogy ezáltal átfogó képet nyerjek a tanoda működésének alapvető jellemzőiről. Így a kérdőív kérdései kitérnek a tanoda tevékenységeire, azok megvalósításának gyakoriságára, valamint – a kutatási kérdésem figyelembevételével – a tanoda szolgáltatásainak szerepére a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének megszakításában és mérséklése szempontjából. A kérdések megfogalmazása főként többváltozós és feleletválasztós kérdéstípusok formájában valósult meg.

A kérdőív adatai a munkatársak véleményére alapoznak, ezért az esetleges limitációkat figyelembe kell venni az elemzés során. Ennek okán az itt nyert adatokat kizárólag az interjú kérdések, és azok struktúrájának a véglegesítéséhez használtam fel.

A kérdőív 12 kérdést tartalmaz, melyből 1-4. kérdés általános adatok gyűjtésére szolgál. Főként a tanoda tevékenységeinek és szolgáltatásainak általános jellemzőire kérdez rá. Míg a kérdőív 6-9. kérdései a tanoda tevékenységeinek hátránykompenzációval kapcsolatos szerepét vizsgálják. Ezáltal a kérdőívből nyert adatok segíthetnek a témakörök azonosításában, hogy melyek azok a kiemelendőbb területek, amelyekre az interjúk során ajánlott részletesebben is kitérni. A kérdések között szerepelt például *„Értékelje saját megítélése szerint, mely tevékenységek jellemzőek az Önök tanodájában?”* (1. ábra) és *„Milyen gyakorisággal valósulnak meg az adott tevékenységek?”*, valamint *„Milyen típusú jutalmazó rendszert alkalmaznak a tanodában a gyermekek motiválására?”*

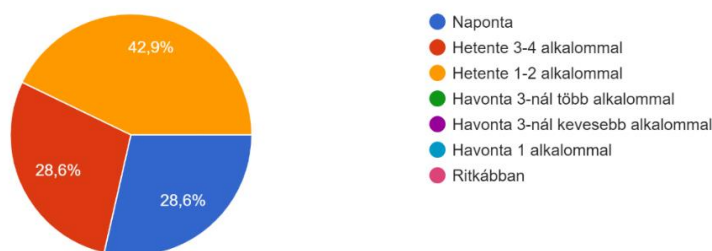

1. ábra: Ferencvárosi Tanoda tevékenységi köre (Forrás: Google Űrlapból lementett ábra a kérdőív válaszai alapján)

Az interjú előkészítésének szempontjából a kérdőív 4-5. kérdései (2. ábra és 3. ábra) bizonyultak a legfontosabbaknak, mivel a kérdések a diákok tanodai jelenlétére, valamint a személyes szociális és kapcsolati hálók minőségére kérdezett rá. Továbbá a megfogalmazott hipotézis szempontjából is kiemelendő a két kérdésre érkezett válaszok. Az előzetesen feltérképezett tanodai jelenlét és a kapcsolati háló minősége nemcsak a tanoda szerepének szükségességét hangsúlyozza, hanem a célcsoport korosztályi sajátosságaira is felhívja a figyelmet.

A tanodás diákok általánosan milyen gyakorisággal jelennek meg az intézményben?

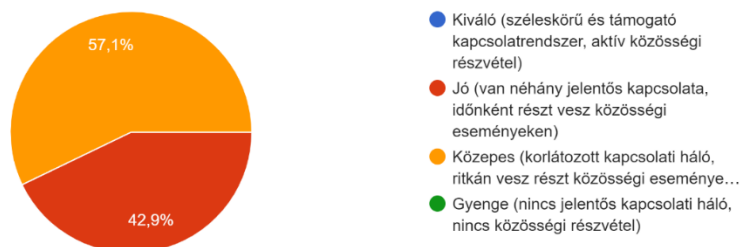
7 válasz

2. ábra: Diákok tanodai jelenléte (Forrás: Google Űrlapból lementett ábra a kérdőív válaszai alapján)

Hogyan értékeli a tanodás diákok tanodán kívüli kapcsolati és szociális hálóját?

7 válasz

3. ábra: Diákok tanodán kívüli szociális és kapcsolati hálózata (Forrás: Google Űrlapból lementett ábra a kérdőív válaszai alapján)

Tehát ezen ismeretek indokolták a mélyinterjúk félig strukturált formára való váltását, valamint a kérdések leegyszerűsítését, és a nyitott kérdésekre való törekvést. Továbbá, a korosztály sajátosságait szem előtt tartva, szükségesnek éreztem az interjúval járó formális keretek

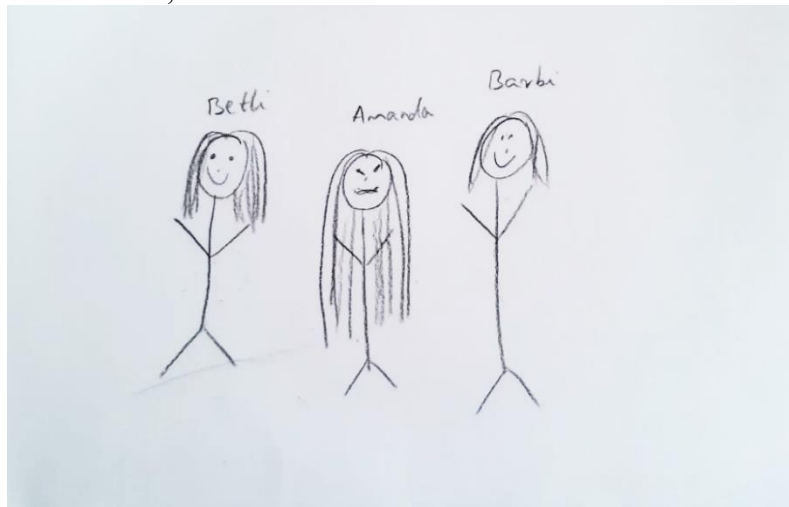
enyhítését, így az interjú struktúrájába igyekeztem élménypedagógiai elemeket is beépíteni. Ezen elemek részletes leírására a dolgozat következő fejezetében kerül sor.

7.6. A kvalitatív kutatás bemutatása

A dolgozat kvalitatív kutatása során félig strukturált interjút végeztem. Interjúalanyaim a Ferencvárosi Tanoda diákjai voltak, akik jellemzően 10-18 év közötti hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok. Így a választott célcsoport tagjai feltételezhetően eltérő gazdasági, kulturális és társadalmi tőkével rendelkeznek, amely adekvát a kutatási kérdés és a hipotézisek szempontjából. Az interjúalanyok véletlenszerűen kerültek kiválasztásra, a tanoda munkatársak közreműködésével. Az interjúkat hangfelvétellel rögzítettem, azonban a diákok teljes anonimitása miatt sem a hanganyag, sem az írott változata nem képezi a dolgozatom mellékletét. Ugyanakkor az ott elhangzott információk és vélemények kerülnek elemzésre a jelen dolgozatban.

Az interjú felépítése két egységre bontható; interjú kérdésekre és élménypedagógiai elemekre. Az interjú kérdései, valamint azok struktúrája és komponensei a kérdőíves adatgyűjtés eredményei, valamint a kutatási kérdések és hipotézisek függvényébe kerültek meghatározásra. Ezáltal az interjú kérdések a következő témakörökre kérdez rá; Szocioökonómiai háttér, Iskolai és Tanodai aktivitás, Szabadidős tevékenység, valamint Szociális és Kapcsolati háló.

Az élménypedagógiai elemeket a szociális és kapcsolati háló részletes feltárása érdekében alkalmaztam, ugyanis e témakört – ahogyan a dolgozatban részletezett szakirodalom is alátámasztja – rendkívül sok tényező befolyásolhatja. Így ennek direkt módon való megosztása akadályokba ütközhet a beszélgetés során. Ennek elkerülése érdekében két interaktívabb feladatot is beépítettem az interjú struktúrájába. Az első ilyen interaktív feladat az volt, hogy a kártyán megadott személyeket rangsorolják, aszerint, hogy milyen szívesen, illetve milyen gyakran fordulnak az adott személyhez. A feltett kérdést szitutációkkal, érzésekkel írtam körbe, mint például, „Amikor valami nem megy jól és rosszkedvű vagy kivel osztod meg szívesen?”, vagy „Amikor csak megszeretnéd osztani az aznap történéseit, kivel osztod meg szívesen?” A kártyákon a következő személyek szerepeltek; család, barátok, tanárok, és tanoda munkatársak. A másik feladat egy rajzolás elemet takart. Arra kértem a fiatalokat, hogy rajzolják le a 3 legjobb barátjukat, és ha elkészültek vele, akkor mutassák be nekem, hogy kik szerepelnek a rajzon és miért pont ők (4. ábra). Ezek az interaktív feladatok elsősorban elősegítették az interjúval járó formális keretek mérséklését, és ezáltal a témakör részletesebb áttekintését.

4. ábra: Az interjú során készített egyik rajz (Forrás: Interjú)

Az interjúk tartalomelemzését az Atlas.ti Qualitative Data Analysis szoftverrel végeztem. Az alkalmazott módszer biztosította a gépelt szöveg kvalitatív elemeinek adatokká való átalakítását. Ezáltal lehetőséget nyújtva az interjúk elemzésére, és azok látens tartalmainak feltárására.

Az elemzési folyamat 3 lépésből tevődik össze. Az első a kategóriák és kódok felállítása, ezzel meghatározva az elemzési keretet, amely irányt ad a további tartalomelemzésnek. A kutatás során 4 kategóriát határoztam meg, ezek a tőke típusok, az intézményi aktivitás, a szabadidős tevékenység és a szociális kapcsolatok. Ezt követően a kategóriákhoz kódokat jelöltem. A tőke típusokhoz a gazdasági és kulturális tőkét; az intézményi aktivitáshoz az iskolai és tanodai aktivitást; a szabadidős tevékenységhez a társas és egyéni szabadidős tevékenységet; végezetül a szociális kapcsolathoz a tanodán kívüli és a tanodán belüli kapcsolatokat. A kategóriák és kódok felállítása után következett az interjúk kódolása, tehát a szöveg elemeinek adott szabály szerinti azonosítása.

Az Atlas.ti lehetővé teszi a felállított kódok együttes előfordulásának elemzését, amely elősegíti a kódok közötti összefüggések feltárását. Továbbá a gyakorisági adatok alapján a kódok közötti kapcsolat minősége megállapíthatóvá válik. Ugyanis a gyakorisági arányszámok számszerűsítve jelzik, hogy mely kódok fordulnak elő együtt gyakrabban, vagy éppen mely kódok között nem figyelhető meg kölcsönös előfordulás.

	Egyéni szabadidős tevékenység	Gazdasági tőke	Iskolai aktivitás	Kulturális tőke	Tanodai aktivitás	Tanodán belüli kapcsolat	Tanodán kívüli kapcsolat	Társas szabadidős tevékenység
Egyéni szabadidős tevékenység	n/a	n/a	6%	7%	19%	4%	2%	47%
Gazdasági tőke	n/a	n/a	n/a	15%	n/a	n/a	n/a	n/a
Iskolai aktivitás	6%	n/a	n/a	2%	24%	20%	20%	8%
Kulturális tőke	7%	15%	2%	n/a	18%	6%	5%	16%
Tanodai aktivitás	19%	n/a	24%	18%	n/a	21%	17%	47%
Tanodán belüli kapcsolat	4%	n/a	20%	6%	21%	n/a	83%	3%
Tanodán kívüli kapcsolat	2%	n/a	20%	5%	17%	83%	n/a	2%
Társas szabadidős tevékenység	47%	n/a	8%	16%	47%	3%	2%	n/a

5. ábra: Kódok együttes előfordulása (Forrás: Saját szerkesztés az Atlas.ti elemzése alapján)

A táblázatban (5. ábra) elsősorban megfigyelhető, hogy a gazdasági tőke – a kulturális tőke kivételével – egyik kóddal se mutat együttes előfordulást, ezzel szemben a kulturális tőke az összes felsorolt kóddal együttes előfordulást mutat. Ez a gyakorisági mutató azt jelzi, hogy a kulturális tőke szélesebb körben képes összefüggéseket mutatni más tényezőkkel. Tehát felhívja a figyelmet, hogy a kulturális tőke fejlesztésének és továbbörökítésének egyik fontos helyszíne a tanoda intézmény. Ezáltal a tanoda tevékenységei és szolgáltatásai képesek elősegíteni a diákok kulturális tőkéjének gyarapítását. A gazdasági tőke alacsony gyakorisági mutatója azt jelzi, hogy a tanoda intézmények a diákok társadalmi mobilitását elsősorban nem anyagi hozzájárulással, hanem a kulturális és társadalmi tőke erősítése révén támogatják.

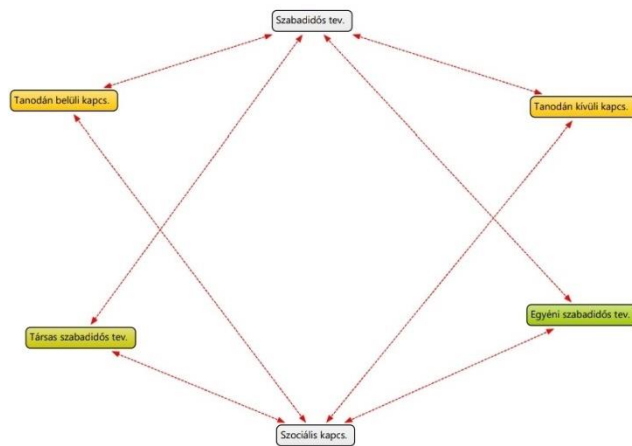
A legmagasabb együttes előfordulás a tanodán belüli és a tanodán kívüli kapcsolatok között figyelhető meg. Előzetes feltételezések ellenére a két tényező nem tér el egymástól, sőt szorosan összefügg. Ezen mutatók azt jelzik számunkra, hogy a tanoda intézménynek jelentős hatása van a diák szociális és kapcsolati hálójára. A tanoda szerepének jelentőségét a következő példa szemlélteti; „Miben érzed, hogy ügyesebb vagy jobb lettél mióta a tanodába jársz? Ez lehet tanulmányhoz kapcsolódó vagy bármi készség, tevékenység. Hát ööö... így nyitottabb lettem az emberek felé. Jobban merek barátkozni.” Továbbá a tanodán belüli és kívüli kapcsolatok

nehezen határolódnak el. Erre vonatkozó példa az interjúból; „...Suli után szoktunk találkozni. Elmegyünk sétálni vagy shoppingolni, vagy enni...vagy ilyesmi...vagy a tanodába ugye bejövünk...” Ennek ismeretében a tanoda tevékenységeinek és szolgáltatásainak szociális funkciója elősegítheti a diákok közösségi integrációját, valamint a társadalmi kohéziót.

A kutatási kérdés és a hipotézisek tekintetében fontos kiemelni, hogy a tanoda aktivitás – társas szabadidős tevékenység arányszáma magasabb, mint az iskolai aktivitás – társas szabadidős tevékenység együttes előfordulása. Az eltérés mértéke jelzi, a két intézmény eltérő hatását a diákok szociális és kapcsolati hálózatának fejlődésére. Ennek ismeretében az feltételezhető, hogy az oktatási rendszer nem biztosít elegendő teret a diákok szabadidős tevékenységeire, vagy, hogy az intézmény által szervezett közösségi programok nem népszerűek a célcsoport körében. Ez az állapot az oktatási rendszer újabb kihívásaira hívja fel a figyelmet, ugyanis a társadalmi integráció és a közösségi kohézió szintén fontos funkciója az intézménynek.

Ugyanakkor megfigyelhető a tanodai és az iskolai aktivitás együttes előfordulása is. Ez az arányszám felhívja a figyelmet a két intézmény szoros kapcsolatára. Hiszen ahogyan a szakirodalmakban is taglalják a két intézmény szoros együttműködése képes hosszútávú, adekvát eredmények elérésére (L.Ritók, 2016).

Az Atlas.ti Network funkciója segítségével nemcsak a kódok közötti kapcsolatot vizsgálhatjuk meg, hanem a felállított kódok és a kategóriák összefüggéseit. Ugyanis a program által kapcsolati hálózat ábrát készíthetünk el.

6. ábra: Kódok és kategóriák közötti kapcsolati hálózat (Forrás: Atlas.ti program a kapott elemzés alapján)

A fenti kapcsolati hálózat ábra (6. ábra) bemutatja a dolgozatban használt kódok és kategóriák közötti kapcsolatot. Ezek közül kiemelendő - az ábrán is látható - szociális kapcsolatok és szabadidős tevékenység kategóriák közötti szoros összefüggés. Megfigyelhető, hogy mindkét kategória azonos kódokkal kerül kapcsolatba. Ennek ismeretében megállapítható, hogy a két kategória kölcsönhatásba lép a következő kódokkal; egyéni szabadidős tevékenység, társas szabadidős tevékenység, tanodán kívüli kapcsolat és tanodán belüli kapcsolat. Tehát nemcsak a kategóriák határozzák meg a kódokat, hanem a kódok is jelentős befolyással bírnak a kategóriákra.

Kiemelendő, hogy az első megfigyeléskor az egyéni szabadidős tevékenység és a szociális kapcsolatok összefüggése anomáliának tűnhet. Azonban az interjúkban megjelenik a tanulási tevékenység, mint egyéni szabadidős tevékenység. Továbbá a narratívákból levonható, hogy ez a tevékenység jellemzően a tanoda intézmény környezetében, a tanoda munkatársak segítségével valósul meg. Ezáltal az egyéni szabadidős tevékenység és a szociális kapcsolatok összefüggése érvényes marad.

Összegezve a kapcsolati hálózat ábrája kiemeli a tanoda és a társadalmi tőke szoros kapcsolatát. Ugyanis az ábra egyértelműen szemlélteti, hogy a szociális kapcsolatok és a szabadidős tevékenységek jelentős összefüggést mutatnak a tanodával.

8. Összegzés

Jelen tanulmány a tanodák hátránykompenzáló szerepét vizsgálta, *Pierre Bourdieu* által leírt tőkeegyenlőtlenségek kontextusában. Kiemelt figyelmet fordítva arra, hogy milyen mértékben képesek hozzájárulni a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének megszakításához és mérsékléséhez. Tehát a tanoda tevékenységei és szolgáltatásai - közvetetten vagy közvetlenül - mely tőke típusokkal kerülnek összefüggésbe.

A kutatást a Ferencvárosi Tanodában végeztem el, amely választást a települési és társadalmi összetételének jellemzői indokolták. A fő célcsoportot a tanodába járó fiatalok alkották, akik jellemzően 10-18 év közötti hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok.

A kutatási kérdések és a hipotézisek figyelembevételével a tanulmány kutatási szakasza egyaránt magába foglalja a kvantitatív és kvalitatív módszertani megközelítéseket. A dolgozat középpontjában a már meglévő empirikus kutatások részletes elemzése áll, amelyet kérdőívek és félig strukturált interjúk adatai egészítenek ki. A kérdőíves adatgyűjtés alacsony elemszáma okán, a kapott eredményeket a tanoda működésének előzetes feltérképezésére használtam fel. Az interjúk előkészítésének szempontjából a kérdőív 4- 5. kérdései bizonyultak a legfontosabbaknak, mivel a kérdések a diákok tanodai jelenlétére, valamint a személyes szociális és kapcsolati hálók minőségére kérdezett rá. E tényezők jellemzői hangsúlyozzák a tanoda szerepének szükségességét, valamint a célcsoport korosztályi sajátosságait is kiemeli. Ezen ismeretek birtokában két egységre bontottam az interjú felépítését; félig strukturált kérdésekre és élménypedagógiai elemekre.

Az Atlas.ti program alkalmazásával tartalomelemzést végeztem, amelynek eredményeként kirajzolódott a tanoda intézmény és a különböző tőketípusok közötti kapcsolatrendszer. A gyakorisági mutatók szemléltetik, hogy a kulturális tőke szélesebb körben képes összefüggéseket mutatni más tényezőkkel, mint a gazdasági tőke. Ez a tanoda szerepét hangsúlyozza a kulturális tőke fejlesztésében és tovább örökítésében. Ezzel szemben a gazdasági tőke jelenléte a tanoda intézményekben csak szórványosan figyelhető meg. Ez azonban nem jelenti azt, hogy teljes mértékben hiányzik, csupán kisebb mértékű hozzájárulásként jelenik meg, mint például tárgyi adományok formájában. Mindez arra enged következtetni, hogy a tanoda a diákok társadalmi mobilitását elsősorban nem anyagi hozzájárulással, hanem a kulturális és társadalmi tőke erősítése révén támogatják. Továbbá a kutatási kérdés és a hipotézisek tekintetében fontos kiemelni, hogy a tanoda aktivitás – társas szabadidős tevékenység arányszáma magasabb, mint az iskolai aktivitás – társas szabadidős tevékenység együttes előfordulása. Az eltérés mértéke jelzi, a két intézmény eltérő hatását a diákok szociális és kapcsolati hálózatának fejlődésére. Ennek ismeretében az feltételezhető, hogy az oktatási rendszer nem biztosít elegendő teret a diákok szabadidős tevékenységeire, vagy, hogy az intézmény által szervezett közösségi programok nem népszerűek a célcsoport körében. Ez az állapot az oktatási rendszer újabb kihívásaira hívja fel a figyelmet, ugyanis a társadalmi integráció és a közösségi kohézió szintén fontos funkciója az intézménynek. Ezek a gyakoriság mutatók alátámasztják az első hipotézisemben foglalt állítást. Miszerint *„A tanoda intézménye extrakurrikuláris jellegéből, illetve az oktatási rendszer diszfunkcióiból adódóan hozzájárulhat a Bourdieu által leírt tőke egyenlőtlenségek mérsékléséhez vagy megszakításához.”*

A második hipotézisemet vagyis „A tanodákban kialakított szociális kapcsolatok és mentorálási programok növelik a diákok társadalmi tőkét, ami elősegíti a közösségi integrációjukat és a társadalmi kohéziót” a következő eredmények igazolják. A kódok együttállási táblázata jól szemlélteti a tanodán belüli és a tanodán kívüli kapcsolatok szoros összefüggését, amely előzetes feltételezéseink szerint eltérő tényezőknek mutatkozhatott. Ezen mutatók azt jelzik számunkra, hogy a tanoda intézménynek jelentős hatása van a diák szociális és kapcsolati hálójára, hiszen a tanodán belüli és kívüli kapcsolatok nehezen határolódnak el. Ezáltal szoros

kölcsönhatás fedezhető fel. Ezen megállapítás további szemléltetéséhez a vizsgált interjúkból emeltem ki példa mondatokat; „*Miben érzed, hogy ügyesebb vagy jobb lettél mióta a tanodába jársz? Ez lehet tanulmányhoz kapcsolódó vagy bármi készség, tevékenység. Hát ööö... így nyitottabb lettem az emberek felé. Jobban merek barátkozni.*” „*...Suli után szoktunk találkozni. Elmegyünk sétálni vagy shoppingolni, vagy enni...vagy ilyesmi...vagy a tanodába ugye bejövünk...*” Ennek ismeretében a tanoda tevékenységeinek és szolgáltatásainak szociális funkciója elősegítheti a diákok közösségi integrációját, valamint a társadalmi kohéziót.

A kapcsolati hálózat eredménye tovább igazolja a második hipotézisemet, ugyanis a felhasznált ábra szemlélteti a szociális kapcsolatok és a szabadidős tevékenységek jelentős összefüggését a tanoda intézményével.

Összegezve, a kutatási kérdésekre, miszerint „*A tanoda intézménye hozzájárulhat a Bourdieu által leírt tőkeegyenlőtlenségek mérsékléséhez vagy megszakításához?*” a jelen tanulmány kutatási eredményei választ szolgálnak. A kvalitatív eredmények szoros összefüggést mutatnak a tanoda és a felsorolt tőketípusok között. Azonban ennek mértéke tőketípusonként eltérő lehet. A kapott eredmények arra engednek következtetni, hogy a gazdasági tőke jelenléte a tanodákban csak szórványos, tárgyi adományok keretében figyelhető meg. Míg a kulturális és társadalmi tőke szélesebb spektrumon jelentkezik. Tehát a tanoda intézménye a fiatalok társadalmi mobilitását és integrációját elsősorban a kulturális és társadalmi tőke növelésével támogatják. Továbbá a kutatási eredmények felhívják a figyelmet a tanoda tevékenységeinek és szolgáltatásainak szociális és kapcsolati funkciójára, amely a kapott adatok alapján meghatározó tényező. Ezen ismeretek birtokában a segítőszakembereknek lehetőség nyílik ezen tevékenységek további szorgalmazására, valamint azok társadalmi tőke kontextusában történő átrendezésére. Ugyanis mindezek elősegíthetik a diákok közösségi integrációját, valamint a társadalmi kohéziót.

Jelen eredmények alapján megállapítható, hogy a tanulmány új perspektívát épített be a tanodával foglalkozó tudományos diskurzusba, ezáltal új nézőpontokat és lehetőségeket nyújtva a segítőszakemberek számára.

Ábra jegyzék

1. ábra: Ferencvárosi Tanoda tevékenységi köre (Forrás: Google Űrlapból lementett ábra a kérdőív válaszai alapján).....	24
2. ábra: Diákok tanodai jelenléte (Forrás: Google Űrlapból lementett ábra a kérdőív válaszai alapján).....	24
3. ábra: Diákok tanodán kívüli szociális és kapcsolati hálózata (Forrás: Google Űrlapból lementett ábra a kérdőív válaszai alapján)	24
4. ábra: Az interjú során készített egyik rajz (Forrás: Interjú)	25
5. ábra: Kódok együttes előfordulása (Forrás: Saját szerkesztés az Atlas.ti elemzése alapján).....	26
6. ábra: Kódok és kategóriák közötti kapcsolati hálózat (Forrás: Atlas.ti program a kapott elemzés alapján).....	27

Irodalomjegyzék

- Angelusz, R. & Éber, M. Á. & Gecser, O. (szerk.) (2010). *Társadalmi rétegződés olvasókönyv: TÁMOP 2010-201*. Budapest: ELTE.
- Baráth Sz. & Binder, M. & Fejes, J. B. & Vígh, T. (2019). *A tanodák jellemzői*. In: Baráth, Sz. & Binder, M. & Fejes, J. B. & Vidák, G. & Vígh, T.(szerk.): *Tanodai Tapasztalatok (2015–2019): Tanodajellemzők, egyéni fejlesztés, mérés*. pp.7-25. Budapest: Oktatási Hivatal.
- Belügyminisztérium (2023). *Szakmai ajánlás: A Tanoda szolgáltatás működtetésére*. Budapest.
- Bernstein, B. (1971). *Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció*. Valóság Folyóirat, 14 (11), pp. 45-57.
- Bernstein, B. (1996). *Nyelvi szocializáció és okhatóság*. In: Meleg, Cs. (szerk.): *Iskola és Társadalom I*. Pécs: JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke.
- Bourdieu, P. (1974). *Az oktatási rendszer ideologikus funkciója*. In: Ferge, Zs. & Háber, J.(szerk.): *Az iskola szociológiai problémái*. pp. 65–91. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Bourdieu, P. (1997). *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*. In: Angelusz, R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. pp.156-177. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Bourdieu, P. (2008). *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest: General Press Könyvkiadó.
- Breen, R. & Goldthorpe H. J. (1997) *Explaining educational differentials: Towards a formal rational action theory*. Rationality and society, 9(3). pp.275-305.
- Danis, I.& Kalmár, M. (2011). *A fejlődésről alkotott nézetek történeti alakulása*. In: Danis, I. & Balázs, I. (szerk.): *A génektől a társadalomig: a koragyermekkori fejlődés színterei*. pp. 81-83. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
- Emberi Erőforrások Minisztériuma (2018). 40/2018. (XII. 4.) EMMI rendelet a gyermekek esélynövelő szolgáltatásainak szakmai feladatairól és működésük feltételeiről. Élérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2018-40-20-5H>
- Erát, D. & Huszár, Á. & Füzér, K. (2022). *Társadalmi mobilitás és partnerszelekció*. In: Kolosi, T. & Szelényi, I. & Tóth, I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2022*. Budapest: TÁRKI.

Farkas, Z. (2013). *A társadalmi tőke fogalma és típusa*. Szellem és Tudomány Folyóirat, 4(2), pp.106 – 133.

Fáber, Á. (2007). *Pierre Bourdieu „politikai fordulata”: Lehetséges és megalapozott-e a bourdieu-i szociológia alapján a társadalmi folyamatokba történő beavatkozás? Az episztemológiai alapok vizsgálata*. Replika Társadalomtudományi Folyóirat, 58, pp.129 – 144.

Fehér, K. (s.a.). *Az öröklés, a környezet és a nevelés szerepe a személyiség fejlődésében*. [online]Elérhető: <http://www.drfeherkatalin.hu/upld/2..pdf> [Hozzáférés dátuma: 2024. február 20.]

Fejes, J. B. & Szűcs, N. (2016). *A tanodaszféra és a TanodaPlatform kapcsolódási pontjai*. In: Fejes, J. B. & Lencse, M. & Szűcs, N.(szerk.): *Mire jó a tanoda?* pp. 12-21. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület.

Fejes, J. B. & Szűcs, N. (2016). *Szegregál-e a tanoda?* In: Fejes, J. B. & Lencse M. & Szűcs N.(szerk.): *Mire jó a tanoda?* pp. 171-179. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület.

Ferencváros Önkormányzat (2015). *Ferencváros Településfejlesztési Koncepció – Integrált Településfejlesztési Stratégia Megalapozó Vizsgálat*. Budapest, Pest-Budapest Konzorcium

Fry, D. & Fang, X. & Elliott, S. & Casey, T. & Zheng, X. & Li, J. & Florian, L. & McCluskey, G. (2018). *The relationships between violence in childhood and educational outcomes: A global systematic review and meta-analysis*. Child Abuse & Neglect, 75, pp. 6-28.

Galántai, L. (2014). *A tőke örök-sége: reflexiók Pierre Bourdieu tőkeelméletére*. Educatio Folyóirat, 23 (4), pp. 643 – 649.

Harris, B. N. (2015). *How childhood trauma affects health across a lifetime*. ed.ted.hu

[video

online]Elérhető:https://www.ted.com/talks/nadine_burke_harris_how_childhood_trauma_affects_health_across_a_lifetime/transcript [Hozzáférés dátuma:2024. február 19.]

Havasi, V. (2015). *Tanodák kívülről - belülről*. In: Szepessy, P. & Szabó – Tóth, K. & Urbán, A. & Horváth, Z. & Kotics, J. & Graholy, É.(szerk.): *TÁMOP 4.1.1.C-12/I/KONV*. pp. 158-172. Miskolc: Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Szociológiai Intézet.

Józsa, G. (2024). *Szakképzésből a felsőoktatásba*. Gödöllő: MATE Press a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem imprintje.

- Kiss, M. & Vastagh, Z. (2021). *Hátránykompenzáció az iskolán kívül? Az extrakurrikuláris intézmények szerepe és megítélése a tanulmányi eredményesség és előmenetel szempontjából.* Socio Folyóirat, 11(2), pp. 96-121.
- Kopasz, M. & Boda, Zs. (2018). *A közoktatás reformja és az oktatási rendszer iránti bizalom.* Educatio Folyóirat, 27(4), pp. 548-564.
- Kuritárné Szabó, I. (2015). *A gyermekbántalmazás és következményei.* Pannonhalmi szemle, 23, 3, pp. 53-68.
- L. Ritók, N. (2016). *Tanoda vagy iskola?* In: Fejes, J. B. & Lencse, M. & Szűcs, N.(szerk.): *Mire jó a tanoda?* pp. 22-26. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület.
- Lencse, M. (2016). *Önkéntesekre alapozott tanoda.* In: Fejes, J. B. & Lencse, M. & Szűcs, N.(szerk.): *Mire jó a tanoda?* pp. 41-45. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület.
- Metzler, M. & Merrick, M. T. & Klevens, J.& Ports, K. A.& Ford, D. C. (2017). *Adverse childhood experiences and life opportunities: Shifting the narrative.* Children and Youth Sevices Review, 72 (C), pp. 141-149.
- Méreiné Berki B. & Málovics, Gy. & Juhász, J. & Bajmócy, Z. & Vajgely, T. & Gébert, J. (2015). *Tőketípusok megjelenése megyei jogú városok antiszegregációs terveiben Pierre Bourdieu tőkekonceptiója alapján.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar.
- Mészáros, Gy. (2013). *A közoktatás válsága? Problémák és reformkísérletek kritikai szemmel.* Replika Társadalomtudományi Folyóirat, 83(2), pp. 77-91.
- MPE Szelíd Misszió (2020-2021). *Prevenció a szociális ellátásban módszertani ajánlás az MPE Szelíd Misszió munkatársai számára.* Heves: MPE Szelíd Misszió.
- Nagy, G. D. (2010). *A társadalmi tőke főbb dimenzióinak szociológiai elemzés.* In: Jancsák, Cs. & Pászka, I. (szerk.): *Állandó párbeszédben: A szegedi műhely tisztelgése Utasi Ágnesnek.* Szeged: Belvedere Meridionale.
- Nagy, G. D. (2017). *Fejezetek a vallás és társadalmi tőke kapcsolatrendszeréről.* Szeged: Belvedere Meridionale.
- Nádor, K. Zs. (2022). *Keresztényként a társadalomban: A Krisztuskövető közösségek és a hívő egyének' Társadalmi hasznosságáról'.* s.l.: Szent István Intézet.

- Németh, Sz. (2009). *A tanoda-típusú intézmények működésének, tevékenységek elemzése. Kutatási beszámoló*, Budapest: Táarki.
- Németh, Sz. (2013). *Tanoda-kutatás és fejlesztés 2012/2013 Zárótanulmány*. Budapest: TÁRKI-TUDOK Tudásmenedzsment és Oktatókutató Központ Zrt.
- Nunn, A.& Johnson, S.& Monro, S. & Bickerstaffe, T. & Kelsey, S. (2007). *Factory influencing social mobility*. Leeds: Department for Work and Pensions.
- Oktatási Hivatal (2013). *PISA2012 Összefoglaló jelentés*. Budapest: Oktatási Hivatal
- Oktatási Hivatal (2016). *PISA2015 Összefoglaló jelentés*. Budapest: Oktatási Hivatal
- Oktatási Hivatal (2019). *PISA2018 Összefoglaló jelentés*. Budapest: Oktatási Hivatal
- Oktatási Hivatal (2024). *PISA2022 Összefoglaló jelentés*. Budapest: Oktatási Hivatal
- Orbán, A. & Szántó, Z. (2005). *Társadalmi tőke*. Erdélyi Társadalom Folyóirat, 3 (2), pp. 55-70
- Perry B.D. & Szalavitz, M. (2021). *A ketrecbe zárt fiú – és más történetek egy gyermekpszichiáter jegyzetfüzetéből*. Budapest: Park Könyvkiadó.
- Szabady, B. (2003). *Házassági mobilitás – társadalmi struktúra és házasság*. In: Kormányosné Aranyi, K. (szerk.): *Gazdaság és társadalom*. s.l.: Prognózis 2000 Alapítvány.
- Szalai, A. (2010). *Nyelvi ideológiák és társadalmi határok kijelölése egy erdélyi gábor roma közösségben*. In: Feischmidt, M. (szerk.): *Etnicitás: különbségteremtő társadalom*. pp. 418-429. Budapest: Gondolat-MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Szemerszki, M. (2015). *Eredményesség az oktatásban: Dimenziók és megközelítések*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Szinger, V. (2008). *Kisgyermekkori írás-olvasás élmény indirekt találkozása az írásbeliséggel iskoláskor előtt*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Szőke, J. (2016). *Az első, a „modell”* In: Fejes, J. B. & Lencse, M. & Szűcs, N.(szerk.): *Mire jó a tanoda?* pp. 201-204. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület.
- Vámos, K. (2016). *Elméleti keret a tanodák eredményességének vizsgálatához*. In: Fejes, J. B. & Lencse M. & Szűcs N.(szerk.): *Mire jó a tanoda?* pp. 33-38. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület.

Weinzierl, C.& Novy, A. & Bernát, A. & Wukovitsch, F. & Vercseg, Zs. (2017). *Social innovation in the field of Roma inclusion in Hungary and Austria: lessons to foster social cohesion from Thara and Tanodas*. In: Martinelli, F. & Anttonen, A. & Mätzke, M. (szerk.): *Social Services Disrupted: Changes, Challenges and Policy Implications for Europe in Times of Austerity*. pp.302-320. s.l.: Edward Edgar Publishing.

Zoller, M. (2013). *Hátrányos helyzetű tanulók iskolai nehézségei nyelvi szocializációjuk tükrében*. Magiszter, 11(2). pp. 95-106.

Mellékletek jegyzéke

1.sz. melléklet: Google Űrlap Kérdőív

2.sz. melléklet: Interjú kérdések

1.sz. melléklet: Google Űrlap Kérdőív

Értékelje saját megítélése szerint, mely tevékenységek jellemzőek az Önök tanodájában? *

- ☐ Tantárgyi felkészítés és felzárkóztatás
- ☐ Tehetséggondozás
- ☐ Egyéni mentorálás
- ☐ Készségfejlesztő foglalkozások
- ☐ A szabadidő hasznos eltöltését szolgáló programok
- ☐ Családi, közösségi rendezvények
- ☐ Szociális munka
- ☐ Egyéb: _____

Milyen gyakorisággal valósulnak meg az adott tevékenységek? *

	Naponta	Hetente	Havonta	Ritkábban	Soha
Tantárgyi felkészítés és felzárkóztatás	☐	☐	☐	☐	☐
Tehetséggondozás	☐	☐	☐	☐	☐
Egyéni mentorálás	☐	☐	☐	☐	☐
Készségfejlesztő foglalkozások	☐	☐	☐	☐	☐
A szabadidő hasznos eltöltését szolgáló programok	☐	☐	☐	☐	☐
Családi, közösségi rendezvények	☐	☐	☐	☐	☐
Szociális munka	☐	☐	☐	☐	☐
Egyéb, Ön által meghatározott	☐	☐	☐	☐	☐

Milyen típusú jutalmazó rendszert alkalmaznak a tanodában a gyermekek motiválására? *

- ☐ Tárgyi jutalmazás (játék, könyv...stb.)
- ☐ Pénzbeli jutalmazás
- ☐ Élményalapú jutalmazás (kirándulás, színház, mozi...stb.)
- ☐ Pontgyűjtő rendszer (az összegyűjtött pontok később beválthatóak jutalomra)
- ☐ Okleveles elismerés
- ☐ Nincs jutalmazás
- ☐ Egyéb: _____

A tanodás diákok általánosan milyen gyakorisággal jelennek meg az intézményben? *

- ☐ Naponta
- ☐ Hetente 3-4 alkalommal
- ☐ Hetente 1-2 alkalommal
- ☐ Havonta 3-nál több alkalommal
- ☐ Havonta 3-nál kevesebb alkalommal
- ☐ Havonta 1 alkalommal
- ☐ Ritkábban

Hogyan értékeli a tanodás diákok tanodán kívüli kapcsolati és szociális hálóját? *

- ☐ Kiváló (széleskörű és támogató kapcsolatrendszer, aktív közösségi részvétel)
- ☐ Jó (van néhány jelentős kapcsolata, időnként részt vesz közösségi eseményeken)
- ☐ Közepes (korlátozott kapcsolati háló, ritkán vesz részt közösségi eseményeken)
- ☐ Gyenge (nincs jelentős kapcsolati háló, nincs közösségi részvétel)

Értékelje saját megítélése szerint, mely tevékenységeik segítenek leginkább abban, hogy a gyermek megszerezze azokat a készségeket és lehetőségeket, amelyek javíthatják a későbbi anyagi helyzetét? *

- ☐ Tantárgyi felkészítés és felzárkóztatás
- ☐ Tehetséggondozás
- ☐ Egyéni mentorálás
- ☐ Készségfejlesztő foglalkozások
- ☐ A szabadidő hasznos eltöltését szolgáló programok
- ☐ Családi, közösségi rendezvények
- ☐ Szociális munka
- ☐ Egyéb: _____

A tanoda közreműködésével részesülnek-e a gyermekek bármilyen pénzbeli juttatásban? (Uniós támogatás, ösztöndíjrendszer, stb.) *

- ☐ Igen
- ☐ Nem

Ha az előző kérdésre a válasz igen;
Milyen összegű a támogatás?

Mennyi a folyósítás időtartalma?

Milyen feltételekhez kötött?

Saját válasz _____

A tanoda közreműködésével milyen tárgyi adományban részesülnek az igénybe vevők? *

- ☐ Iskolai felszerelések
- ☐ Ruházat és cipő
- ☐ Egészségügyi és higiéniai termékek
- ☐ Számítástechnikai eszközök
- ☐ Sporteszközök
- ☐ Nem részesülnek tárgyi adományban
- ☐ Egyéb: _____

Értékelje saját megítélése szerint, mely tevékenységeik járulnak hozzá a gyermek kulturális fejlesztésének és tudásának a gyarapításához?

- ☐ Tantárgyi felkészítés és felzárkóztatás
- ☐ Tehetséggondozás
- ☐ Egyéni mentorálás
- ☐ Készségfejlesztő foglalkozások
- ☐ A szabadidő hasznos eltöltését szolgáló programok
- ☐ Családi, közösségi rendezvények
- ☐ Szociális munka
- ☐ Egyéb: _____

Értékelje saját megítélése szerint, mely tevékenységeik járulnak hozzá a gyermek szociális kapcsolatainak bővítéséhez és a közösségi életben való aktív részvételéhez?

- ☐ Tantárgyi felkészítés és felzárkóztatás
- ☐ Tehetséggondozás
- ☐ Egyéni mentorálás
- ☐ Készségfejlesztő foglalkozások
- ☐ A szabadidő hasznos eltöltését szolgáló programok
- ☐ Családi, közösségi rendezvények
- ☐ Szociális munka
- ☐ Egyéb: _____

Ha van észrevétele a kérdőívvel vagy a témakörrel kapcsolatban, akkor kérlek itt jelezd!

Saját válasz

2.sz. melléklet: Interjú kérdések

Kérlek mutatkozz be; Hogy hívnak? Hány éves vagy?

Tudod, hogy a szüleid mivel foglalkoznak?

Tudod, hogy milyen iskolát végeztek el a szüleid?

Milyen gyakran jársz a tanodába?

Milyen gyakran hiányzol a suliból?

Miben érzed, hogy ügyesebb vagy jobb lettél mióta a tanodába jársz? Ez lehet tanulmányhoz kapcsolódó vagy bármi készség, tevékenység.

Kik szoktak segíteni a tanulásban? A tanodán kívül van olyan személy, aki tud segíteni a tanulásban?

Szabadidődben, iskolán és tanodán kívül mit szeretsz csinálni?

A tanoda óta változott a barátaid köre? Lettek új barátaid, vagy meg maradtak a régi barátok?

Amikor valami nem megy jól...tényleg rossz kedved van...vagy tényleg csak történik veled valami...pozitív, vagy negatív és megszeretnéd osztani, akkor kik azok, akikhez szívesen fordulsz? Akikkel szívesen megosztanád?

Készültem megadott személyekkel, mint például család, barátok, tanárok, tanoda munkatársak kártyát. Ugyanaz a kérdés. Hogy ha őket kellene rangsorolnod egy skálán, ahol felülre kell rakod azokat, akikhez tudsz fordulni... és alulra, akikhez pedig a legkevésbé. Hogyan rangsorolnád őket?

Részt szoktál venni a tanoda szakkörein, külsős rendezvényeiken, mint például mozi, színház vagy múzeum?

Szoktál-e indulni tanulmányi, művészeti vagy sport versenyeken?

A tanodában szoktak jutalmazni titeket? Olyanra gondolok, hogy kaptok matricákat, amiket gyűjteni lehet és később valamire beváltani...vagy valami tárgyi jutalom... esetleg szóbeli.

A tanodában szoktatok kapni olyan dolgokat, amik így segítik a mindennapokat? Olyan gondolok például, hogy iskolakezdésnél felszerelést, sporteszközt, számítástechnikai eszközöket...vagy ruházat, egészségügyi csomagot.

Az lenne a feladat, hogy a három legjobb barátodat rajzold le, és majd, ha kész vagy, akkor mutasd is be őket! Kik ők és miért pont őket választottad?